ŠIAURĖS ATĖNAI

2011 m. sausio 28 d. Nr. 4 (1022) ISSN 1392-7760 Kaina 1,90 Lt

Blynų kepimas ir čigonės — p. 2

J. Krishnamurti meditacijos kiekvienai dienai — p. 4

L. Ulickaja: prasmė glūdi išorėje — p. 8

Nobelistės H. Müller romano recenzija — p. 9

Lietuvių nuotykiai Maskvoje

Samuelio Maskevičiaus 1610–1611 metų dienoraščio fragmentai

XVII a. pirmoji pusė – vienas įdomiausių ir prieštaringiausių Lietuvos istorijos laikotarpių. Tai epocha, kurioje kiekviena gyvenimo sritis buvo veikiama keistų prieštaringų dėsnių. Regėjosi, kad į vieną Respubliką susijungusios Lietuvos ir Lenkijos valstybės išgyveno pačias puikiausias savo valandas. Tačiau šią iliuziją netrukus sugriovė iš įvairių pasaulio šalių užplūdęs Tvanas. Į bendras naujos valstybės politinio ir socialinio gyvenimo struktūras integravusis Lietuvos visuomenė taip pat puoselėjo pačias gražiausias viltis. Deja, jos kūną ir sielą draskė visokiausio plauko nesutarimai ir vaidai. Pažvelgus giliau ir plačiau, paaiškėtų, kad pernelyg niekas ir nepasikeitė – tas pats pasakytina apie mūsų laikus, mūsų žmones.

Gerbiamiems skaitytojams pateikiamos ištraukos iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečio Samuelio Maskevičiaus (Samuel Maskiewicz) lenkų kalba rašyto dienoraščio *(Dyaryusz)*, apimančio 1594–1621 m. Didžioji teksto dalis skirta Rusijoje vykusiems įvykiams. 1598–1613 m. ši milžiniška ir grėsminga rytinė kaimynė išgyveno dinastinę krizę, amžininkų ir vėlesnių tyrinėtojų pavadintą Sąmyšio *(Smutos)* laikotarpiu. Naudodamiesi dviejų Dmitrijų Apsišaukėlių – Pirmojo ir Antrojo – asmenimis lietuvių ir lenkų bajorai, taip pat ir pats valdovas Zigmantas Vaza su sūnumi Vladislovu įsitraukė į politinę avantiūrą – bandė iš esmės paveikti Rusijos politinį gyvenimą. 1609 m. Respublika oficialiai pradėjo karą (nors įvairiausio plauko nuotykių ieškotojai čia aktyviai veikė jau daug anksčiau), 1610 m. rugsėjo 21 d. Lenkijos lauko etmono Stanisławo Żółkiewskio daliniai užėmė Maskvą. 1612 m. lapkričio 5 d. lietuvių ir lenkų kariai kapituliavo. Taip nesėkmingai ir gėdingai baigėsi tai, apie ką daug anksčiau svajojo Algirdas ir Vytautas. Moralizuojant galima pasakyti, kad mūsų tautiečiai ir piliečiai elgėsi ne ką geriau už kitus okupantus – žudė ir grobė, svetur jautėsi kaip namie. Fatalistas pasakytų, kad už tai Apvaizdos buvo atseikėta truputėlį vėliau, jau Rusijos kariuomenei užėmus Vilnių.

Valdas Naugarduko ir Pinsko pavietuose valdžiusios Maskevičių giminės tėvonija buvo Servečėje (dabar tai Naugarduko sritis Baltarusijoje). Čia Samuelis praleido vaikystę (manoma, kad gimė apie 1580 m.). Vėliau jo laukė tipiška tuometinio Lietuvos bajoro karjera – valdiška ir / arba karinė tarnyba. Jaunuolis pirmiausia pasirinko pastarąją. Iš dienoraščio eilučių sužinome, kad tarnybą kariuomenėje S. Maskevičius pradėjo 1605 m., įsitraukdamas į Dmitrijaus Apsišaukėlio bylą. Kelis kartus su ginklu lankėsi Maskvoje, 1610 m. liepos 4 d. pasižymėjo garsiosiose Klušino kautynėse (įvykis aprašytas dienoraštyje). Buvo aktyvus kelių karinių konfederacijų dalyvis. 1614 m. grįžo į tėviškę ir darbavosi Naugarduko pavieto raštininku. Mirė apie 1640 m. Paliko sūnų Boguslovą (1625–1683), kaip ir tėvas mokėjusį darbuotis ne tik kardu, bet ir plunksna (šio prisiminimai apima 1640–1649, 1660 m.).

S. Maskevičiaus dienoraštis rašytas remiantis prisiminimais ir matytais įvykiais. Tai lemia ir paties teksto stilių – vienur jis laikosi pačių geriausių romėnų literatūros tradicijų, kitur peršoka į pikareskiniams romanams būdingą toną, dar kitur sausai metraštiškai konstatuoja faktus. S. Maskevičius dalyvavo Maskvos okupacijoje, praleido joje daug laiko, tačiau dar prieš lemtingą pražūtį sugebėjo pasitraukti iš apgulto Kremliaus. Prisiminimai, kurių maskvietiškoji dalis čia ir pateikiama, verti dėmesio dėl įvairiapusės, unikalios informacijos, leidžiančios pajusti, ką išgyveno Fortūnos rato aukštyn žemyn kilnojamas tuometinės Lietuvos pilietis.

Iki XIX a. dienoraštis gyvavo rankraštinių nuorašų pavidalais. 1838 m. Vilniuje, Teofilio Glücksbergo spaustuvėje, išleista Jano Zakrzewskio parengta publikacija pagal grafo Jokimo Chreptavičiaus bibliotekoje Ščorsuose (Baltarusijoje) saugotą egzempliorių. 1859 m. Apsišaukėlių epopėjai dedikuoto rinkinio pirmajame tome pasirodė vertimas į rusų kalbą. Verčiant šiuos atskirus fragmentus naudotasi 1838 m. publikacija ir pirmuoju rusišku teksto vertimu.

Belieka tikėtis, kad ateityje šis nuotykių apysakai (toks apibūdinimas nebūtų klaidingas, prisiminus, jog kadaise Sigitas Narbutas Pauliaus Oderborno pasakojimą apie Ivaną Rūstųjį pavadino „pirmuoju lietuvišku istoriniu romanu“) prilygstantis epochos dokumentas bus visas ir kur kas profesionaliau išverstas į lietuvių kalbą.

[1610 m.] […] *Spalio 2-ąją* poną etmoną[1] maskvėnai pasikvietė pietų į sostinę. Vaišino jį kunigaikštis Mstislavskis[2], pirmasis didžiūnas valstybėje, svarbiausias iš bojarinų. Lankiausi tose vaišėse kartu su ponu etmonu. Susodino mus trijuose kambariuose, maistą paruošė rusišku papročiu. Niekas nepatiko, išskyrus duoną, panašią į prancūzišką. Buvo ir kitokių pyragų. Vaišino įvairių pavidalų midumi. Kiekvieną kartą pildavo vis kitos rūšies, tuo norėjo parodyti, kad daug jų yra Maskvos valstybėje. Mūsiškiai norėjo išgerti ir prašė pilti tiek, kiek jie nori, bet nemaišant, vienos rūšies. Maskvėnai nesutiko ir darė savaip. Po pietų etmonui padovanojo keturiasdešimt sabalų (ne pačių geriausių), o rotmistrams, akivaizdžiai juos niekindami, – po du. Nenorėdami maskvėnų įžeisti, dovanas priėmėme. Ponui etmonui dar įteikė sakalą ir lokiams pjudyti skirtą šunį (ką [meškos pjudymą] ir padarė kieme). Paskui grįžome į stovyklą. Prasčiokai bruzdėjo ir, nepaisydami priesaikos bei reikalaudami valdovo pakeitimo, norėjo susidoroti su bojarinais. Piktumai nurimo tik trumpam. […]

Spalio 9-ąją, tyliai ir nepastebimai susukę vėliavas (kad maskvėnai nesužinotų nedidelio mūsų skaičiaus), įžengėme į sostinę. […]

Sergej Prokudin-Gorskij. Sapiegos vėliava. 1911

Keletą savaičių su maskvėnais praleidome lydimi abipusio nepasitikėjimo – su draugyste žodžiuose, bet akmeniu užantyje, pasak rusų patarlės. Kvietėme vieni kitus į puotas, tačiau mąstėme visai ką kita. Laikėmės didžiausio atsargumo, sargyba dieną naktį stovėdavo prie vartų ir sankryžose. […]

Maskvėnams buvome atsibodę, tačiau jie nesumojo, kaip mumis atsikratyti. Regzdami kėslus, jie dažnai skelbdavo pavojų: kartais po du, tris ir keturis kartus per dieną sėsdavome ant žirgų ir beveik niekada jų nenubalnodavome. Maisto atsargų turėjome pakankamai: už pinigus ir pigiai buvo galima visko nusipirkti. Maskvoje yra keturiolika prekyviečių, kiekvieną dieną galėjome nusipirkti, ko norėjosi: ten prekiaujama kasdien. […]

Kartą, kai sargybą prie vienų vartų teko eiti Marchockio kuopai, toks Blinskis iš kažkurio draugo būrio, būdamas visiškai girtas, keletą kartų iššovė į Švenčiausiosios Dievo Gimdytojos ikoną, nupieštą tuose vartuose ant sienos. Bajorai pasiskundė Gosievskiui[3], jis įsakė surengti teismą. Susirinkimas Blinskį nuteisė mirties bausme. Kaltajam nukirto abi rankas, o patį sudegino prieš tuos pačius vartus. Paskui buvo atneštas kitas skundas: kažkas iššovė į cerkvės kupolo kryžių, strėlė įstrigo stoge. Atliko paiešką, tačiau kaltininko nerado – jam tikrai būtų buvusi nukirsta ranka. Taip pat atsitiko, kad vienas iš ginklanešių per jėgą nusivedė bajoro dukterį (bajoras tuo metu su ja ir žmona buvo begrįžtąs iš pirties). Nuskriaustasis nė nežinojo, kaip rasti kaltininką. Galų gale, po dviejų savaičių, duktė grįžo į tėvų namus – kaltąjį rado ir sudaryta kuopa pagal lenkų teisę nuteisė jį mirties bausme. Bet, abipusiam – ir lenkų, ir maskvėnų – pasitenkinimui, Bobovskis pasiūlė teisti pagal maskvietiškąją teisę. Kaltininką išpėrė rimbu gatvėje. Šis džiaugėsi išsaugojęs galvą. Maskvėnai taip pat buvo patenkinti.

Gruodžio 24-ąją į sostinę atėjo žinia, kad Cariuką[4], tuo metu buvusį Kalugoje, kai laukuose medžiojo kiškius, užmušė totorius Piotras Urusovas[5]. Maskvėnai neturėjo kur dėtis iš laimės. Iki tol jie nedrįso atvirai pulti mūsų, dabar pradėjo ieškoti visokiausių dingsčių, kaip mus išgyvendinti iš sostinės. Sąmokslą lėmė tai, kad karalaitis[6] delsė užimti Maskvos sostą – Rusijoje tarpuvaldis niekada netrunka ilgiau nei tris dienas. Tuo labiau sklido gandai, kad ne karalaitis, o pats karalius norėjo viešpatauti Maskvoje. […]

[…] Sužinoję apie gresiantį pavojų, didžiai sunerimome – sustiprinome sargybą, padidinome budrumą, budėjome ir dieną, ir naktį. Miesto vartuose tikrindavome visus vežimus – ar negabenami juose ginklai. Sostinėje buvo išleistas įsakymas, mirties bausme grasinantis tiems, kurie namuose laiko ginklus, ir nurodantis atiduoti juos į caro iždą. Aptikta daugybė vežimų su juose paslėptais (užpiltais grūdais) ilgaisiais ginklais. Viską kartu su vežikais pristatydavo Gosievskiui. Šis liepdavo nedelsiant vežėjus pakišti po ledu. […]

[1611 m.] […] Atvirai kalbant, nežinau, kas pirmas pradėjo vaidus: mes ar jie? Atrodo, kad mūsiškiai pirmieji suteikė dingstį bruzdėjimams, paskubėdami prieš ateinant pastiprinimui išvyti maskviečius iš jų namų. Tikriausia kai kas buvo įsiskaudinęs ir taip atsirado proga. Gosievskiui pranešė apie prasidėjusį mūšį: jis tuoj pat atjojo. Tačiau susikovusius išskirti buvo neįmanoma. Tuo labiau kad buvo daug žuvusių iš rusų pusės. Gosievskiui teko palikti juos ramybėje, kad baigtų pradėtąjį darbą.

Kovo 29-ąją, Didžiosios savaitės antradienį, užvirė mūšis Kitai Gorode[7], kur mūsiškiai labai greitai išpjovė prekybininkus (ten pačių prekystalių būna iki 40 000). Paskui Belyj Gorode[8] – nors susitvarkyti sekėsi sunkiau. Čia ir miestas erdvesnis, ir žmonių daugiau. Rusai susivežė iš bokštų pabūklus ir, pastatę juos gatvėse, užpylė mus ugnimi.

Nukelta į p. 3

[1] Lenkijos lauko etmoną S. Żółkiewskį (1547–1620), lenkų ir lietuvių intervencinio korpuso vadą.

[2] Fiodoras Mstislavskis (mirė 1622 m.) – paskutinis kunigaikščių Mstislavskių giminės (kilusios iš Gediminaičių dinastijos) atstovas, vienas įtakingiausių to meto Rusijos politinių veikėjų, 1610–1613 m. laikinosios vyriausybės (Septynių bojarinų) vadovas.

[3] Aleksandras Korvinas Gosievskis (mirė 1639 m.) – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės referendorius, 1610–1612 m. lenkų ir lietuvių įgulos Maskvos kremliuje komendantas.

[4] Cariukas – Dmitrijus Apsišaukėlis II (žuvo 1610 m. gruodžio 11 (21) d.), dar vadinamas Tušino vagimi.

[5] Piotras Urusovas (mirė 1639 m.) – totorių murza, kunigaikštis, po Dmitrijaus Apsišaukėlio II nužudymo tapęs Krymo chano patarėju Rusijos klausimais.

[6] Karalaitis – Vladislovas Vaza (1595–1648), Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis (1632–1648). 1610 m. vasario 4 d. prie Smolensko tarp tuometinio Respublikos valdovo Zigmanto Vazos ir Rusijos pasiuntinių buvo pasirašyta sutartis, pagal kurią stačiatikybę priėmęs penkiolikos metų karalaitis Vladislovas turėjo būti išrinktas Rusijos caru.

[7] Kitai Gorodas (liet. „įtvirtintas miestas“, žodis „kita“ senojoje rusų kalboje reiškė „baslys“) – prekybinis Maskvos rajonas, besiribojęs su Raudonąja aikšte, 1536–1539 m. italų architektų apjuostas mūriniais įtvirtinimais su trylika bokštų ir šešeriais vartais.

[8] Belyj Gorodas (Baltasis miestas) – pagrindinis tuometinės Maskvos rajonas, 1585–1593 m. apjuostas balta mūro siena su dvidešimt aštuoniais bokštais ir vienuolika vartų.

Būrimas iš blynų tešlos

Sudėjau, supyliau, sumaišiau, suplakiau, belieka kepti. Pirmas šaukštas – dailaus ovalo formos, antrasis – su nubėgusiu spinduliu, trečiajam ištįsta nosis. Kiekvienas vis kitoks. Gal tik man nepavyksta dviejų vienodų iškepti? Vieno kraštas pridega, kitas per storumą išsipučia. Šitas tegul reiškia pirmadienį: ovalus – gerai, truputį pridegęs – turėsiu nemalonumų per valdiškus namus, bet taisyklinga blyno forma prognozuoja rimtį ir savitvardą, žodžiu, išsisuksiu. Antradienis – su polėkiu, trečiadienį laukia pažintis... Išsiburčiau visą savaitę, bet keptuvėje telpa tik 6 blynai. Nieko baisaus, kitą sekmadienį pradėsiu nuo sekmadienio. Kam man tie Palmyros burtai ar Volmer horoskopas? Tikimybė daugmaž vienoda. Būrimas iš blynų tešlos gal net individualesnis, asmeniškesnis, atitinka ne tik ženklą ir jo charakterį, bet ir mano rankų virpėjimą (širdies plakimą – jeigu ką). Sūnus pagiria, kad skanūs. Šelmis, bus mano savaitę suvalgęs. Galiu ir jam „išvaražyti“. Kepimas neprailgsta: apmąstau savaitės darbus, planus, niūniuoju, medituoju...

Prisiminiau apie tą „varažijimą“. Buvom dar mokinukės. Padykusios, bet, matyt, ganėtinai naivios. Sugalvojom išsisukti nuo fizikos kontrolinio. Nenorėjom, kad trimestrą sugadintų. Nieko gero iš to kontrolinio nesitikėjom. Abi su Gražina (manding, ji ir pasiūlė šį variantą) iš pat ryto išsiruošėm į Kauną. Nuo Seredžiaus, kur mudvi mokslus ėjom, iki Kauno bus apie 50 kilometrų. O į namus reikia prisistatyti po šešių pamokų, taigi laiko turėjom ne kažin kiek. Mūsų „fizikutis“, kaip jį vienuoliktokės meiliai vadinom, dirbo tik pirmus metus. Dabar jis toje pat mokykloje direktoriauja. Žinau, kad mus prisimena, joks mokytojas nepamiršta savo pirmųjų mokinių. Oi, kaip norėtųsi pasikalbėti ir nuodėmę išpažinti, tik kad gėda prisipažinti, kaip tos gastrolės mudviem, tokiom mandrom panom, baigėsi. Prasidėjo intriguojančiai, o baigėsi nekaip, visai nekaip...

Vos iš autobuso išlipus ir nespėjus „pavandravoti“ (neprisimenu, ką buvom sumaniusios), prisistatė prie mūsų spalvotais sijonais švytruojančios čigonės – parke, prie autobusų stoties, jos nuolat pulkuodavosi ir gaudydavo tokias naivuoles kaip mudvi. Kaimo mergeles iš tolo atpažinsi: kitaip eina, kitaip dairosi, pašnekintos suglumsta. Patiklios. Tuo ir reiškiasi jų naivumas. Užkibom ir mudvi. Kuri mergina nenorėtų ateities sužinoti? O čigonėlės gudrios – visų kortų iš karto neatskleidžia. Dėk pinigėlį į delną – pinigėlis visą teisybę pasakys. Žiūri čigonė į delną: šita linija – gyvenimo, o va šita – meilės... Pati svarbiausia. Baisiai rūpi. Kur nerūpės – mums jau po septyniolika. Pinigėlis pinigėlį traukia, oi, myli pinigas pinigą. Ir mudvi vėl dedam. O kad nepabėgtume, čigonė žvilgsniu smeigte smeigia, nelyginant voras muselę: jau pagauta, jau pasmeigta, bet dar neiščiulpta. Ne kažin ką teturim įsidėjusios – iš kur tų pinigų anuomet, prieš 30 metų, mokinukių piniginėse rasis? Pačios nepajuntam, kaip sukraunam visą turtelį. Savo noru. Nei žiedų, nei auskarų – menka iš mūsų nauda. Kai jau esam švarut švarutėlės, „varažytojos“ dingsta taip pat staiga, kaip ir atsirado. Prisimenu tik elektrą per kūną. Bijom net šaukti. Antra vertus, niekas neišprievartavo – nėra ko rėkauti. Ką milicijai pasakytum? Dvi mokinukės, pabėgusios iš pamokų, stovi be rublio kišenėje, bet užtat su pažadėtais „princais“, karšta meile, netelpančia užančiuose, ir „ružava“ ateities vizija. Matyt, dar koks rublelis buvo užsilikęs palto kišenėj – namo parsikapstėm.

Rytojaus dieną apie savo „bohemą“ tylėjom ausis suglaudusios. Beje, „išvaražytas“ princas atsirado labai greit. Pernelyg greit. Ir abiem vienu metu. Kaip čigonės ir buvo žadėjusios. Bet gyvenimas nei man, nei Gražinai nebuvo labai „ružavas“. Gali dabar kaltinti čigonę, žvaigždes, likimą... Kažin ar muselė, į tinklą patekusi, irgi likimą keikia?

Horoskopų anais laikais nebuvo, o naivių moterėlių – apstu. Tai ir darbuodavosi čigonėlės. Tereikia truputį druskos įberti, kad skonį turėtų, cukraus – dėl vilties saldumo, cinamono – kad iš tolo viliotų. Ir tepk pažadus kaip sviestą. Bet svarbiausia – pinigai. Pranašystės be pinigų nesipildo. Visi taro kortų išpažinėjai šitai žino. Pilni laikraščiai, žurnalai horoskopų. Veltui? Ne. Visi mokame. Visi, kurie perkame ar prenumeruojame. Gali horoskopais netikėti, bet susimokėti – privalai.

Dabar daug drąsiau prisipažįstu, kad anuomet čigonės mudvi, naivias moksleives, apkraustė. Nes dabar tokių apkraustytų daug daugiau. Ne tik mergelių, bet ir garbaus amžiaus moteriškių (kažkodėl netikiu, kad horoskopus skaito ir vyrai), norinčių lengvos laimės. Ją gali „išvaražyti“ nebent kavos tirščiai ar mano blynų formos. Gali pažadėti laikraščių ir žurnalų horoskopai. Čigonių pranašystėmis juk nebetikime (koks atsilikimas!) – gyvename sudėtingų technologijų amžiuje. Tačiau daugelis norėtų nusipirkti ateitį gatavą, kažkieno jau iškeptą, su visais dienos, savaitės, metų įvykiais, kad beliktų tik imti ir valgyti, kas likimo suruošta. Nė piršto nepajudinus, kaip liaudies priežodis sako.

REGINA RAGAUSKAITĖ

Visi laiškai – žirafos

Labas, šokėja.

Pasauly tuoj neliks neekranizuotų dalykų, pradedant tarpais tarp žmonių ir žmonų, tarpais tarp žmonių ir vyrų ir baigiant tarpais tarp kablelių ir taškų. Taškas. Tinka sakyti „tarp žmonių ir žmonų“, nes tarp vyrų ir žmonų tarpai nefiksuojami, dažniau retušuojami, o žmogus ir žmona – jau atskirai administruojami, jau ne visada prisimena, kaip kvepia vienas kito burna, plaukai ar genitalijos. Ir taškas. Gyventi jau sunku, bet ekranizuoti – jokio vargo. Tad aukščiau gegnes, visi broliai chabroliai!

Bet maža ką čia galima ekranizuoti, – gūdžiais vakarais, kai gegnės nekyla nė per colį, prisiekranizuoju ligi pat gegnių. Permanentinis Holivudas su Fordo prabos konvejeriais, vaizdo slėgis į kiekvieną sielos centimetrą, ir tik kai akyse ima slinkti titrai, žinau, kad laikas merktis ir mirti, t. y. migti. Ir broliai Lumière'ai patys akyse išsijungia, tyliai cakteldami.

Mėginai ekranizuoti *bile ką*? Pamėgink. Štai ir man ant peties tupi mažas plunksnuotas Godard'as ir kuždą į ausį *visokį nesąmonį*. O nuo šmėklų reikia gelbėtis knygomis, o artimiausiai gulinti knyga – Radausko, o pirmasis atverstas eilėraštis – „Vakarinė aušra“. Tad ir ekranizuokim, paeilučiui. Dvitaškis.

Jauna šokėja guli prie širdies / Pasenusio pasaulio.

Tai moderno šokėja, ji ką tik padarė šimtą atsilenkimų, todėl dabar guli kaip De Keersmaeker „Rosas danst Rosas“ pirmojoje dalyje, padėjusi delnus ant grindų ir žvelgdama į juodai dažytus pasenusio pasaulio baldus ir virš jų sukabintas BB afišas. Kažkas sakė: jei šokėjui Žemės trauka neegzistuoja – tai baletas, o jei ji jį slegia – tai modernus šokis. Žemės trauka slegia gulinčiąją, tačiau ji be jos ir neišgyventų. Holivudiniu atveju jos kakta ristųsi stambus prakaito lašas iš skiesto vazelino.

O *pasenusio pasaulio* dramatizmas ne ten, kur tas pasaulis dūla ir byra, o ten, kur atsilaiko. Todėl juodieji baldai – dramatiški, tarsi kokie akmeniniai kirviai. Ir mūsų kadre visas kambarys – lyg baldų sukapotas. Šokėja guli ir nejuda. Po sekundės ji pašoks į viršų ir tada mes kadrą sustabdysim. Kinas moka stabdyti judesius, tuo jis irgi dramatiškas.

Patefonas / Per išsibaigusią plokštelę eina / Šlamėdamas kaip vėjas.

Tiesioginė asociacija čia būtų upė. Betikslis judesys, amžinas tekėjimas į niekur. Kažkodėl besisukanti, tačiau nebegrojanti plokštelė turi to paties kiek mistinio patraukluo kaip ir upė. Atlieka tą patį mums nepažinų veiksmą, kuriame galbūt slypi paslėptos prasmės. Mes viską įpratę matuoti nauda, funkcija, *ratio*, kai begarsė tebesisukanti plokštelė – gryna *emotio*. Šokėja tai jaučia, tad tai ir šoka. Juk ji ten ne guli, ji šoka.

Anne Teresa De Keersmaeker šokio spektaklio fragmentas

O aušra, / Atplaukusi pro šaltą lango stiklą, / Nedrąsiai veidrody pasikartoja...

Čia tiktų finalinis Antonioni „Užtemimo“ kadras. Tuščios ankstyvo ryto gatvės, pamažu besipildančios žmonių bei autobusų. Rytiniai žmonės visada kaip ta (dar ar jau) negrojanti plokštelė, neįgarsinti, filmuotini neįprastais rakursais, negrįžę už saugių vidinių mūrų. Štai iš tos antonioniškos gatvės ir galėtų pakilti aušra ir rasti tūkstantajai sekundės daliai sustingusią jauną šokėją ir visiems laikams nutilusią pasenusio pasaulio širdį su užmauta ant jos plokštele.

Veidrodis čia nereikalingas, ji pasikartoja visuose daiktuose. Tačiau minėtu holivudiniu atveju veidrodžių būtų mažiausiai šeši.

...Ir, gesdama lakuotame stalely, / Ant sienos mato temstančią graviūrą: / Siaurom akim japonų kurtizanę...

Daiktai sugeria gyvenimą, kaip tą aušrą, todėl veidrodžiai, visko atsisakydami, yra tokie beviltiški. Jie ne daiktai, jie tik atspindi daiktus, jie savęs neturi ir nesuvokia. Kas kita – lakuotas stalelis, vienas *belle époque* forpostų. Jį mes rodome stambiu planu, paskui – bendrame kadre su visais kambario baldais, tarp kurių jis veik pranyksta.

Kambary regime nykstant du daiktus: stalelį ir graviūrą. Jie čia patys trapiausi, tirpstantys ore, iš esmės – baletiniai. Japonų kurtizanės graviūrose visada atrodo kiek nustebusios. Naivumas veide būdavo jų amato dalis. Naivumas yra klausimas, todėl kiekvienos geišos veidas – klausimas, o kiekvieno samurajaus – atsakymas. Jei graviūroje būtų vaizduojamas samurajus, jis nepatektų į Radausko eilėraštį.

...Kuriai suknelėj žydi chrizantemos, / O jai už nugaros iš gelsvo rūko / Bešaknis medis auga danguje.

Jei tai baltosios chrizantemos, suknelė (kimono, žinoma) veikiausiai dvispalvė, fonas veikiausiai tamsiai mėlynas, t. y. suknelė gana vyriška. Naiviaveidė geiša vyriška suknele jau nuo septyniolikto amžiaus žvelgia iš graviūros, kasdien gesdama aušrose, o jai už nugaros...

Danguje augantis bešaknis medis – antrasis mūsų filmo *stop kadras*. Jis negali augti, jis neturi augti, jo augimas keltų mums tiesioginį pavojų. Mes jį sustingdysim, apatine ekrano kraštine nukirsim šaknis, nes iš esmės tai antroji radauskiškoji strėlė danguje. Pameni, kuo pirmoji grėsė? Ogi tuo: *Ir stebis vaikas ir negali putų / Atskirti nuo žiedų.* Atrodo, kad jei ir čia nebeatskirsime putų nuo žiedų, plokštelė be garso suksis amžinai, o šokėja niekada nebenugalės Žemės traukos ir nepakils. Ir mūsų filmas žlugs, visiems titrams net nespėjus pažirti iš ariergardo kohortų.

Ha, titrai, kokius įsivaizduotum? Galėtų praslinkti visas eilėraštis, bet įdomiau bus, jei jį nuplėši. Dešinįjį kraštą. Nuplėšus poros centimetrų juostelę, joje perskaitytum kitą eilėraštį, titrinį, štai tokį: *Širdies / patefonas / eina / o aušra / stiklą / pasikartoja / stalely / temstančią graviūrą: / kurtizanę / chrizantemos / rūko / auga danguje.*

Plėšyk eilėraščius, miela šokėja. Plėšk iš jų viską, ką sugebi, patys jie neatiduos, visa eilėraščių donorystė yra nepatvirtintas gandas. Eilėraščiai, skirtingai nuo bankų, būtini apiplėšti.

O žinai, kodėl mūsų ekranizacijoje *vakarinę* aušrą pakeičiau rytine? Neabejoju, kad žinai.

Kęstutis Navickas

Lietuvių nuotykiai Maskvoje

Atkelta iš p. 1

Puolame juos su ietimis, o jie tuoj pat užtveria gatvę stalais, prekystaliais, malkomis. Atsitraukiame tam, kad juos išviliotume iš užtvarų. Jie persekioja mus, nešdamiesi stalus ir prekystalius. Ir kai tik pamato, kad mes ruošiamės apsigręžti ir pulti, tuoj pat užtveria gatvę ir iš už užtvarų šaudo į mus. Kiti šaudo į mus, mėto akmenis nuo stogų ir tvorų, pro langus. Mes, raiteliai, negalėdami nieko padaryti, traukiamės. Jie persekioja ir prispaudžia prie Kremliaus[9].

Gosievskio paprašėme pėstininkų. Jis atsiuntė tik šimtą žmonių: pagalba silpna, ypač lyginant su priešų daugybe, tačiau naudinga. Dalis mūsiškių nulipo nuo arklių ir, susijungę su pėstininkais, išardė užtvaras. Maskvėnai pasileido bėgti. Tačiau maža iš to išlošėme – netrukus priešai sugrįžo ir iš visų pusių pavaišino patrankų šūviais. Dėl siaurų gatvių susiskaldėme į keturias ar šešias dalis. Kiekvienam buvo karšta ir niekaip nesugalvojome, kaip iš tokios bėdos išsisukti. Staiga kažkas sušuko: „Ugnies! Ugnies! Deginti namus!“ Tarnai padegė vieną namą – jis neįsidegė, uždegė antrą kartą – vėl nesėkmingai. Ir trečią, ketvirtą, dešimtą kartų – beviltiška. Sudegdavo tik tai, kas būdavo uždegta, o pats namas likdavo sveikas. Manau, kad ugnis buvo užburta. Pasirūpinome dervos, pakulų, dervuotų šiaudų ir vos spėjome uždegti vieną namą. Tas pats buvo daroma ir su kitais namais – kur kas pajėgė. Galų gale įsidegė gaisras. Nuo mūsų pusės pučiantis vėjas ugnį nuginė link rusų ir privertė juos bėgti iš užtvarų. Sekėme paskui vis labiau įsiliepsnojančią ugnį, galop naktis išskyrė su priešininku. Visi mūsiškiai pasitraukė į Kremlių ir Kitai Gorodą. Stovėjau Belyj Gorode ir vos spėjau iš savo buto išsikelti į Kremlių. Pasisekė, nes visa kita nuėjo šuniui ant uodegos. Kažką išplėšė, kitkas sudegė, maisto atsargos buvo sunaikintos. […]

Mūsų vyresnybė buvo neryžtinga, jos sprendimai – netoliaregiški. Buvo liepta paruošti maisto atsargų tik mėnesiui, o Maskvoje praleidome pusantrų metų. Buvo duotas įsakymas – rytoj, tai yra trečiadienį, uždegti visą miestą, visur, kur tik įmanoma. […]

Tą dieną, išskyrus mūšį už medinės sienos, niekam nepavyko susiremti su priešu. Ugnis apėmė namus ir, įpučiama stipraus vėjo, vijo rusus. O mes po truputį judėjome iš paskos, be perstojo stiprindami ugnį, ir tik vakare grįžome į tvirtovę. Jau visa sostinė liepsnojo. Gaisras buvo toks nuožmus, kad naktį Kremliuje buvo šviesu kaip pačią šviesiausią dieną. Degantys namai atrodė taip baisiai ir skleidė tokią smarvę, kad Maskvą buvo galima palyginti su pragaru (taip, kaip jį aprašo). Buvome saugūs – mus saugojo ugnis.

Ketvirtadienį vėl ėmėmės deginti miestą. Jo dar trečioji dalis liko nepažeista. Ugnis nespėjo taip greitai visko sunaikinti. Veikėme mums palankių bajorų patarimu. Jie pripažino, kad reikia Maskvą sudeginti iki pamatų ir taip atimti iš priešų galimybę įsitvirtinti. Vėl uždegėme ją, kaip Giesmininkas tarė: „Miestą Dievas nušluos, ir nieko jame nepaliks.“ Drąsiai galiu teigti, kad Maskvoje neliko nei stulpo, nei kiemo.

Balandžio 4-ąją, antrąją Velykų dieną, sužinojome, kad link sostinės su 15 000 žmonių kariuomene juda Prosoveckis[10]. Ponas Strušis[11] pasiryžo priešą atmušti su savu pulku, kuriame buvo tik 500 raitininkų. Gosievskis davė dar 100 žirgų ir pasiuntė su Dievu. Keturios mylios nuo sostinės Strušis sutiko Prosoveckį, einantį su judančiais įtvirtinimais – didelėmis rogėmis su sienomis ir vartais ir šaudymo angomis pabūklams. Kiekvienose rogėse buvo po dešimtį šaulių – jie patys ir roges vežė, ir sustodami lyg iš akmeninės sienos šaudydavo iš jų. Apsupusi kariuomenę iš visų pusių (iš priekio, užnugario ir šonų), ši užtvara trukdė mūsų ietininkams prasibrauti iki rusų. Teko nulipti nuo arklių ir sugriauti ją. Taip ir padarė. Su Dievo pagalba mūsų septynių šimtų būrys sudavė smūgį priešui ir sutriuškino jį. Strušis įsakė nieko neimti į nelaisvę, visus kirsti ir smeigti. Pats Prosoveckis laiku nušuoliavo ir gerai padarė, nes tik savomis kojomis kiti galėjo išsigelbėti. […]

Mūsų tarnai, o ir daugelis draugų, ypač tie, kurie priklausė Kitai Gorode stovėjusiam Zborowskio[12] pulkui, gavo didelį grobį. Ten gyveno Maskvos pirkliai. Parduotuvėlių ir prekių buvo nenusakoma daugybė – iš tikrųjų buvo į ką pažiūrėti ir kuo stebėtis. Tačiau jau pirmąją maišto dieną, tai yra antradienį, vakarėjant nė viena prekyvietė neliko sveika. Grobis nebuvo lygus, nes kol vieni kovojo, kiti grobė. Buvo įsakyta visus daiktus sunešti į aikštę. Susirinkime visi kariai ir jų tarnai prisiekė laikytis kariuomenės nustatytos tvarkos ir klausyti to bendražygio, kurį išrinks pardavinėti grobį. Kiekvienam pulkui buvo paskirtas atskiras plotas. Mūsų pulke į šias pareigas buvo paskirtas kuopos draugas Andrius Ruseckis. Išpardavimas vyko tokiu būdu – bet kuris karys turėjo teisę pirkti daiktą už pusę tos kainos, kokią siūlytų pirklys arba perpardavinėtojas. Dauguma netgi pačių karių sulaužė priesaiką, pristatydami ne visus daiktus. Kai kuriuos už tai Dievas neabejotinai nubaudė. Pavyzdžiui, du kariai, nepamenu iš kurios kuopos, neatidavė į susirinkimą pinigų, brangių daiktų ir kitokių gėrybių. Vietoj to jie užsidarė slaptoje vietoje ir lošė iš viso to. Greičiausiai ginčo metu (neaišku už ką) vienas kitą jie nudūrė durklais. Taip juos ir rado jau mirusius kartu su visais daiktais. Po priesaikos Viešpats akivaizdžiai baudė visą kariuomenę – turbūt buvo daug tokių priesaikos laužytojų.

Nieko nepirkau tame susirinkime, nes mačiau, kad negalima viltis saugaus atsitraukimo. Mačiau, kad nebuvo kam mūsų gelbėti, kad tik Dievas saugotų, jeigu visiškai prispaustiems priešų kelią reikėtų skintis su ginklu rankoje. Todėl aš labiau geidžiau įsigyti grynųjų pinigų, nes juos kur kas patogiau išgabenti. Kiti buvo drąsesni, prisipirko daiktų ir juos pardavinėjo dešimteriopai brangiau. Aš pats nieko savo neišgelbėjau. Likau net be apsiausto. O tai, ką nusipirkau, praradau su maistpinigiais, kai mus sumušė Rodnioje prie Staricos[13]. Visoje kariuomenėje iš susirinkimo pinigų atiteko po 28 auksinus žirgui.

Rengdavome dažnus pėstininkų išpuolius. Priešai būdavo visai šalia, todėl su jais neretai susikaudavome. Tačiau tai vykdavo labiau ne dėl to, kad to norėdavome, o susiklosčius aplinkybėms. Užtekdavo mums tik išeiti pašaro savo žirgams ir tuoj pat viskas užsimegzdavo: mes suteikdavome pastiprinimą saviškiams, o rusai – saviems. Reikalas, kaip jie sako, baigdavosi arba krauju, arba mirtimi. Tačiau visada nesėkmingai mums, nes rusų visada prisistatydavo tiek, kiek mūsų visos kariuomenės net nebuvo. Dažnai naktimis už Maskvos upės pasiųsdavome raitelius surengti pasalų ir įvilioti į jas priešus. Su Dievo pagalba dažnai pasiekdavome savo tikslą, tačiau naudos iš to būdavo maža, išskyrus nebent tai, kad galėdavome pasikeisti belaisviais.

Tuo tarpu Jonas Sapiega[14], po caraičio nužudymo persikėlęs iš Kalugos į Masalską, esantį už šešiasdešimt mylių nuo Maskvos, sužinojo apie prasidėjusį sukilimą ir pasuko link sostinės, kartu paleisdamas gandus, kad eina ne kautis su maskvėnais, o derėtis su jais. Rusai, sužinoję, kad jis jau Možaiske, siuntė pasiuntinius, kad jie sužinotų šio kėslus. Sapiega įtikinėjo juos, kad eina su gerais ketinimais. Tuomet žymiausi bajorai patys išvažiavo pareikšti pagarbos ir susitiko su juo šešios mylios nuo Maskvos, Viazmos vienuolyne. Dėl ko susitarė, neaišku, tačiau priešakiniai rusų būriai, besižodžiuodami su mūsų sargyba, kalbėjo: „Pas mus vyksta Sapiega.“ Beje, ryšius su juo palaikantys maskviečiai juo nepasitikėjo ir paskubėjo įtvirtinti savo stovyklą, iki tol buvusią be jokių gynybinių įrenginių, giliais grioviais ir aštriakuole.

Gegužės 17-ąją Sapiega priartėjo prie sostinės ir, neperėjęs Maskvos upės, įkūrė stovyklą tarp Novodevičės ir Simonovo vienuolynų[15]. Maskvoje nei jis pats, nei kas nors iš jo karių nepasirodė. Stebimės ir laukiam, kas bus toliau. Jie bendrauja tarpusavyje ir lankosi vieni pas kitus: mes nieko nežinome. Galų gale, kad išsiaiškintume jo užmojus, gegužės 21 dieną surengiame išpuolį. Vyresnybė paliko keletą vėliavų pasaloje ir pranešė apie tai ponui Sapiegai. Tikintis, kad jis ir pats susigaudys, kaip elgtis, į kautynes įsitraukti jam nesiūlyta. Pradėjome kautynes ir maskvėnus pakišome jam tiesiai po nosimi – plačioje lygumoje tarp jo stovyklos ir Maskvos. Sapiega kariuomenę išstatė mūšio tvarka prieš savo stovyklą ir iš tolo stebėjo mūšį. Mūšis truko ilgai. Galop su Dievo pagalba pradėjome spausti. Jis, turbūt sunerimęs dėl mūsų sėkmės, atsiuntė įsakymą pasitraukti iš lauko. Mūsiškiai, priešus laikę beveik savo rankose ir norėdami pabaigti šį jų sutriuškinimą, nenorėjo atsisakyti tokios pagundos. Jis pasiuntė pakartotinai pranešti, kad jeigu nenutrauksime mūšio, smogs mums iš nugaros. Taip mes, patenkinti nepatenkinti, nors ir būdami nugalėtojai, pasitraukėme į Kremlių. [...]

Kalbėta, kad ponas Sapiega pats tikėjosi caro sosto ir dėl to pas rusus atvyko su tokiomis malonėmis. Tikėtina, kad jis derėjosi dėl savęs, bet, pajutęs nesėkmę, bandė susitarti su rusais. Nespėjęs ir to (nes šiurkštus maskvėnas niekuo nenusileido), paliko juos ir prisidėjo prie mūsų. [...]

Baltojoje sienoje buvo bokštas (stovintis arčiausiai Kitai Gorodo): jis galėjo mums smarkiai kenkti, jeigu būtų atitekęs priešams. Ne mažiau jaudino jis ir maskvėnus – buvo jiems kaip druska akyse. Su visais keturiais šimtais raitininkų iš Bobovskio kuopos užėmėme jį. Šį bokštą maskvėnai užpuolė tada, kai mūsiškiai nesitikėjo šturmo, ir užėmė jį be jokių sunkumų. Į mus, užtaisę savo paraku ir sviediniais, atkreipė mūsų pačių pabūklus. Tą pačią minutę pasirodė ponas Gosievskis. Matydamas, koks pražūtingas gali būti šio bokšto praradimas, jis kalbino karius ir Mlockio kuopą vėl jį atsiimti. Mūsiškiai ir patys suvokė savo praradimo svarbą, todėl noriai ir ryžtingai tik su vienais kardais rankose siena puolė rusus. Kelias buvo toks ankštas, kad vos du galėjo eiti šalia. Saviškiai prasibrovė iki bokšto, iškapojo įsitvirtinusius priešus ir vėl užvaldė jį, kartu įsigydami keletą statinaičių priešininkų parako. Netekome dviejų narsių karių – Dudzinskio ir Nikodemo Dobrovnickio. [...]

Liepos 8-ąją sostinėje po trumpos ligos mirė ponas Sapiega. Jam pavaldi kariuomenė liepos 18 dieną pasitraukė iš Maskvos ir išsiskirstė po kaimus. Jie nenorėjo paklusti nei mūsų regimentoriui, nei kam nors kitam. Vykdė antpuolius, su niekuo nesidalijo grobiu, spaudė maskvėnus iš užnugario ir klestėjo. Karaliui taip pat netarnavo, nebent išskyrus tą laiką, kada porą savaičių stovėjo ties Maskva, apie ką jūs jau žinote, ir nepaisant nieko gavo atlyginimą už vienuolika ketvirčių. Pono Sapiegos kūną ji [jo kariuomenė] pasiėmė su savimi ir išvežė į Lietuvą[16]. [...]

Sutartą laiką ištarnavęs pas Godzilovskį, įstojau į pono Strušio vėliavą. Labai dažnai priešai apšaudė bombomis iš mortyrų ir įkaitintais geležiniais sviediniais iš pabūklų. Buvome atsargūs, todėl nė vienas pastatas neužsidegė, kol galop jie sulaukė sėkmingo meto. Rugsėjo aštuntąją, pučiant stipriai vėtrai, į Kitai Gorodą buvo iš karto iš mortyrų paleista dešimt bombų. Negalėjome nieko padaryti ir kas ten buvo, tapo baisaus gaisro auka, išliko tik akmeninės parduotuvėlės, cerkvės ir plytiniai pastatai. Bendražygiai persikraustė pas mus į Kremlių. Kazokų rotmistras Rudnickis savo gyvenamąja vieta išsirinko rūsį ceikhauze[17]. Ten būta parako sandėlio. Jis liepė tarnui atnešti žvakę, kad galėtų apžiūrėti, ar galima ten užkurti ugnį (nes vis labiau šalo). Kibirkštis nukrito žemėn ir akimirksniu sprogo visas rūsys. Ant grindų buvo beveik sprindžio storio parako sluoksnis. Parakas čia buvo laikomas beveik šimtą metų ir nuo tada, kai pastatytas ceikhauzas, rūsiai nė karto nevalyti. Smūgis ten buvusius žmones (iš viso aštuoniolika) išsviedė į orą. Patį Rudnickį taip sudarkė, kad nebuvo įmanoma surinkti jo kūno dalių. Išliko gyvi tik du, nors ir juos smūgis pakėlė gana aukštai, tačiau jie nukrito žemėn be jokių sužeidimų. Bijodamas gaisro, taip pat siekdamas saugumo, visus savo daiktus buvau susidėjęs to paties ceikhauzo rūsyje, šalia sprogusio sandėlio. Jeigu rūsyje nebūtų buvę tarnų daiktų, daug kas turbūt būtų pražuvę. Baimindamiesi vienalaikių sprogimų ir kituose rūsiuose, kiti bijojo prie jų prisiartinti. Juolab kad ten būta daug degančių daiktų, o ir degtinės, sviedinių, strėlių, kablių. Ugnis buvo jau ir ten prasibrovusi ir viskas liepsnojo kaip pragare. Tarnai, gelbėdami savo daiktus, ištraukė ir maniškius. Bet į ką vilkas pažvelgia, to nebelaikyk savu. [...]

Ponas Dievas norėjo įrodyti, kad pergalė, sveikata ar turtas nepriklauso nuo žmogaus. Viskas, ką laikiau apsaugotu nuo priešų, atiteko velniui – auksas, perlai ir brangakmeniai – viskas, ką saugojau skrynelėje, stovėjusioje už mano lovos. Ją pavogė brolio tarnas Jokūbas, vokietis, perbėgęs į maskvėnų pusę, tuomet, kai su bendražygiais vykau pasitikti į sostinę vyksiančio pono Lietuvos etmono. O kryželis, kabojęs man ant kaklo, dingo žygio metu naktį. Susigriebiau dėl jo tik pusiaudienį, nujojęs nuo nakvynės vietos keletą mylių. Nušuoliavau, nepaisydamas pavojų, atgal, vildamasis surasti. Bet veltui, neradau. [...]

Spalio 6-ąją Maskvos apylinkėse, dideliam mūsų džiaugsmui, pasirodė ilgai lauktas ponas etmonas Chodkevičius[18] su vos 2000 žmonių. Juos jis atsivedė nuo Smolensko, o ne iš Lietuvos. Kaip mes nekantriai laukėme jo atvykimo, taip staigiai išblėso mūsų džiaugsmas. Visa kariuomenė pritilo. [...]

Mūsiškiai reiškė stiprų nepasitenkinimą pono etmono bandymais suveržti irstantį kariuomenės disciplinos ratą. Gosievskis nenorėjo teisti dėl nė vieno nusikaltimo, įvykdyto kariuomenėje, ir paliko visa tai ponui etmonui. Tokiais atvejais tereikia atlaisvinti vadžias ir kyla pavojus jas visai paleisti iš rankų. Jeigu pirmasis nusikaltėlis nelieka deramai nubaustas, negalima liesti ir antrojo, nes šis teisingai pasakys: „O kodėl to nenubaudė?“ Ponas etmonas pradėjo bausti labai griežtai ir tuo daugelį atstūmė nuo savęs. Paskui pastebėjo savo klaidą, bet buvo jau per vėlu. [...]

Nukelta į p. 8

[9] Kremlius – pagrindinė Maskvos dalis, įtvirtinta Rusijos valdovų rezidencija, 1485–1495 m. italų architektų apjuosta mūriniais įtvirtinimais.
[10] Andrejus Prosoveckis – nepriklausomų kazokų etmonas, Suzdalės vaivada, Dmitrijaus Apsišaukėlio II šalininkas,
[11] Mikołajus Strušis (1560–1627) – lenkų pulkininkas, 1612 m. perėmęs vadovavimą ir Kremliaus įgulai vadovavęs iki kapituliacijos.
[12] Aleksandras Zborowskis (mirė 1621 m.) – lenkų pulkininkas, abiejų Apsišaukėlių rėmėjas.
[13] Rodnia – kaimas ant Volgos kranto (dabar Rusijos Federacijos Tverės sritis).
[14] Jonas Petras Sapiega (1569–1611) – Usviatų seniūnas, Veisiejų dvaro valdytojas, Dmitrijaus Apsišaukėlio II kariuomenės vadas.
[15] Novodevičės (Smolensko Dievo Motinos) (moterų) ir Simonovo (vyrų) vienuolynai priklausė pietinei Maskvos gynybinio žiedo daliai.
[16] J. P. Sapiega buvo palaidotas Liepūnuose (dabar Gardino sritis, Baltarusija).
[17] Ceikhauzas – parako sandėlis.
[18] Jonas Karolis Chodkevičius (1560–1621), Lietuvos didysis etmonas, Zigmanto Vazos įsakymu Maskvos įgulai atgabeno Šklove surinktas maisto ir amunicijos atsargas, tačiau jų pristatyti nepavyko.

JIDDU KRISHNAMURTI

Čiauškantis protas

Žinote, ką nors suvokti yra stebuklinga. Nežinau, ar esate kada nors ką nors iš tikrųjų suvokę – ar esate kada nors suvokę gėlę, veidą, dangų ar jūrą. Aišku, jūs matote šiuos objektus, kai važiuojate pro šalį autobusu ar automobiliu; bet abejoju, ar esate kada nors pasistengę iš tikrųjų pažvelgti į gėlę. O kai galiausiai žvelgiate į gėlę, kas tuomet atsitinka? Jūs tuoj pat ją įvardijate, jums parūpsta, kokios ji rūšies, arba jūs sakote: „Kokių ji puikių spalvų. Norėčiau ją auginti savo sode; norėčiau ją padovanoti žmonai arba įsisegti į atlapą“; ir taip toliau. Kitaip tariant, vos jums pažvelgus į gėlę, jūsų protas ima čiauškėti apie ją; todėl jūs niekuomet nesuvokiate gėlės. Jūs galite ką nors suvokti tik tuomet, kai jūsų protas tyli, kai jis apie nieką nečiauška. Jei jums žvelgiant į vakaro žvaigždę virš jūros jūsų protas bus ramus, tuomet išties suvoksite nepaprastą jos grožį; o kai suvokiate grožį, argi nepatiriate taip pat ir meilės? Iš tikrųjų, grožis ir meilė yra tas pat. Be meilės nėra grožio, o be grožio nėra meilės. Grožis glūdi formoje, grožis glūdi kalboje, grožis glūdi elgsenoje. Jei nėra meilės, elgsena – tuščia; ji tėra tik visuomenės, tam tikros kultūros produktas, o produktas visuomet mechaniškas, negyvas. Bet kai protas suvokia nė nekrustelėdamas, jis įstengia pažvelgti į savo paties gelmes; o toks suvokimas iš tiesų yra belaikis. Jums nereikia nieko daryti, kad tai įvyktų; nėra jokios disciplinos, jokių praktikų, jokių metodų, kurie išmokytų jus suvokti.

Žinojimas klaidina protą

Jūs teturite vieną instrumentą, ir tai yra protas. Todėl, norėdami išsiaiškinti, kaip čia kas yra, privalote suprasti proto veikimo būdus, ar ne? Jei protas yra iškreiptas, niekad nematysite teisingai; jei protas yra labai ribotas, nesuvoksite to, kas beribiška. Protas yra suvokimo instrumentas, todėl, norint suvokti teisingai, jis turi būti „ištiesintas“, jis turi būti apvalytas nuo bet kokio sąlygotumo ir bet kokios baimės. Protas taip pat turi būti laisvas nuo žinojimo, nes žinojimas klaidina protą ir viską iškreipia. Milžiniški proto sugebėjimai išradinėti, vaizduotis, samprotauti, išvedžioti – ar nereikia šių sugebėjimų atmesti, kad protas būtų švarus ir paprastas? Nes juk tik tyras protas, protas, turintis didžiulę patirtį, bet drauge išsivadavęs iš žinojimo ir patirties – tiktai šitoks protas gali atrasti tai, kas yra daugiau nei protas. Antraip tai, ką atrasite, bus nudažyta to, ką jau esate patyrę, spalva, o jūsų patirtis – jūsų sąlygotumo rezultatas.

Atmeskite visus metodus

Kaip randasi religinis arba naujasis protas? Ar yra sistema, metodas? Ar čia reikia metodo – metodo, kuris yra sistema, praktika, tai, kas kartojama diena dienon? Ar metodas sukurs naują protą? Aišku, kad metodas implikuoja nuolatinę praktiką, nukreiptą į tam tikrą rezultatą; tam reikia mechaninių įgūdžių, o tie mechaniniai įgūdžiai turi sukurti protą, kuris nėra mechaninis...

Kai sakote „disciplina“, tai visos disciplinos yra grįstos metodais, turinčiais tam tikrus principus; o principai jums žada rezultatą, iš anksto numatytą proto, kuris jau yra įsitikinęs, besilaikantis tam tikros pozicijos. Taigi ar metodas platesne ar siauresne šio žodžio prasme sukurs naują protą? Jei ne, tuomet metodas, kaip ir įprotis ar įgūdis, turi būti atmestas, nes jis klaidina... Metodas tik orientuoja protą pagal trokštamą rezultatą. Jūs turite atmesti visus mechaninius proto procesus... Protas turi atsisakyti bet kokio mechaninio mąstymo proceso. Taigi, idėja, kad metodas, sistema, disciplina, įpročių ar įgūdžių kartojimas sukurs tą naująjį protą, yra klaidinga. Todėl visa tai, kaip mechaniški dalykai, turi būti visiškai atmesta. Mechaninis protas yra tradicinis protas; jis negali turėti vertės gyvenime, kuris nėra mechaniškas; tad metodus – į šalį.

Protas be uosto

Reikalingas naujas protas, protas, laisvas nuo laiko, protas, kuris nebemąsto nuotolio ar erdvės kategorijomis, protas, neapribotas horizonto, neturintis uosto. Toks protas reikalingas spręsti ne tik amžinas, bet ir kasdienes egzistencijos problemas.

Todėl klausimas toksai: ar įmanoma kiekvienam iš mūsų turėti tokį protą? Ne įgyti nuosekliai, ne išsiugdyti, nes ugdymas, vystymas, procesas reikalauja laiko. Tai turi įvykti staiga: pasikeitimas turi ištikti iškart, jis turi būti belaikis. Gyvenimas yra mirtis, ir mirtis laukia jūsų; negalite ginčytis su mirtimi, kaip galite ginčytis su gyvenimu. Tad ar įmanoma turėti tokį protą? Ne kaip laimėjimą, ne kaip tikslą, ne kaip siekinį, ne kaip kažką, prie ko galima prisikasti, nes visa tai implikuoja erdvę ir laiką. Mes turime nepaprastai patogią, prašmatnią teoriją, kad per tam tikrą laiką galima pasistūmėti, prieiti, pasiekti, priartėti prie tiesos. Tai klaidinga idėja, tai absoliuti iliuzija – ir laikas yra iliuzija būtent ta prasme.

Aktyvus, bet nutilęs

Norėdami atrasti naująjį protą, turime ne tik perprasti senojo reakcijas: būtina, kad senasis protas nutiltų. Senasis protas turi būti aktyvus, bet turi tylėti. Jūs klausotės, ką aš sakau? Tad štai, pone! Jeigu tamsta nori pats patirti, o ne patikėti kuo nors kitu, ar egzistuoja realybė, ar yra toks dalykas kaip Dievas, – žodis *Dievas* nėra faktas, – tamstos senasis protas, tradicijos išmokytas arba teigti Dievą, arba Jį neigti, protas, šimtmečiais formuotas tam tikros kultūros, tam tikrų įtakų, tam tikros socialinės propagandos, turi nutilti. Antraip teturėsime jo vaizdinių, jo idėjų, jo vertybių projekcijas. Betgi tos idėjos, tos vertybės, tie įsitikinimai – to, kas tamstai buvo įteigta, arba reakcijų į tai, kas buvo teigta, rezultatas. O nesąmoningai jūs tvirtinate: „Tai mano patirtis!“

Tad turite suabejoti pačiu patirties vertingumu – savo paties ar kitų patirties, nesvarbu. Tuomet jums abejojant, klausinėjant, aiškinantis, reikalaujant, įsižiūrint, atidžiai klausantis senasis protas liausis reagavęs. Bet protas nemiega; jis labai aktyvus, bet jis tyli. Jis pasiekė šią tylos būseną jums stebint, kamantinėjant. O norėdami kamantinėti, stebėti turite turėti šviesos; toji šviesa – jūsų nuolatinis budrumas.

Štai tyla

Viliuosi, kad klausysite, bet neprisimindami to, ką jau žinote; o tai padaryti labai sunku. Jūs ko nors klausotės, ir jūsų protas bemat reaguoja, remdamasis savo žiniomis, savo ankstesnėmis išvadomis, savo nuomonėmis, savo atmintimi. Jis klauso, siekdamas tolesnio supratimo. Na, patyrinėkite, kaip jūs klausotės, ir pamatysite, kad yra būtent šitaip. Arba klausote su jau turimomis išvadomis, su žiniomis, su tam tikra atmintimi, patirtimi, arba nekantriai trokštate atsakymo. Norite žinoti, kaip viskas yra, kas yra gyvenimas, norite perprasti gyvenimo sudėtingumą. Jūs iš tikrųjų nė nesiklausote. Galite klausytis tik tuomet, kai protas yra ramus, kai jis nereaguoja tuoj pat, kai atsiranda intervalas tarp jūsų reakcijos ir to, kas buvo pasakyta. Būtent šiame intervale stoja tyla, stoja ramybė, ir tik joje įmanomas suvokimas, kuris, beje, nėra intelektualinis supratimas. Jei atsiranda tarpas tarp to, kas buvo pasakyta, ir jūsiškės reakcijos į tai, tame tarpe, nesvarbu, ar jis trunka be galo ilgai, ar tiktai keletą sekundžių – tame tarpe, pastebėkite, atsiranda aiškumas. Būtent šis tarpas ir yra naujasis protas. O skubi reakcija – senasis protas. O senasis protas funkcionuoja pagal savo tradicines, pripažintas, reakcingas, gyvūniškas taisykles. Kai tai nutraukiama, kai reakcija sustabdoma, kai atsiranda tarpas, tuomet naujasis protas ima veikti, ir tik naujasis protas gali suprasti, ne senasis.

Žinojimas trukdo pasikeisti

Šitai reikalauja stiprios įžvalgos, įsigilinimo. Nesutikite su manimi, bet gilinkitės į šitai, svarstykite, rauskitės po savo protą, kad išsiaiškintumėte, ar tai tiesa, ar melas. Ar žinojimas, kurį sudaro tai, kas žinoma, įgalina pasikeisti? Man reikalingos žinios, kad galėčiau pastatyti tiltą; bet ar mano protas turi žinoti tai, link ko jis keičiasi? Aišku, kad jei žinosiu, kokia bus mano proto būsena, kai jis pasikeis, tai jau nebus pasikeitimas. Toks žinojimas trukdo pasikeisti, nes jis tampa pasitenkinimo priemone, o tol, kol egzistuoja centras, siekiantis pasitenkinimo, atlygio ar saugumo, pasikeitimo būti negali. O juk visos mūsų pastangos susijusios būtent su šiuo atlygio, bausmės, sėkmės, laimėjimo centru, ar ne? Būtent šitai daugumui mūsų rūpi, ir jei mums pasiseks gauti, ko trokštame, pasikeisime; bet toks pasikeitimas nesiskaito. Tad protas, kuris nori keistis fundamentaliai, giliai, kuris nori revoliucinių permainų, turi išsivaduoti iš žinojimo. Tuomet jis taps be galo tylus, ir tik toks protas patirs radikalias permainas, kurios yra būtinos.

Už minties lauko ribų

Jūs pakeitėte savo idėjas, pakeitėte savo mintis, bet mintys visuomet yra sąlygotos. Ar tai būtų mintis apie Jėzų, ar mintis apie Budą, ar apie X, Y ar Z, tai vis vien yra mintis, o viena mintis gali būti priešinama kitai minčiai; o kai yra opozicija, kai yra konfliktas tarp dviejų minčių, tuomet rezultatas – modifikuota minčių tąsa. Kitaip tariant, permaina tėra minties lauko viduje, o permaina jo viduje – jokia permaina. Vieną idėją ar idėjų pluoštą tik pakeitė kita idėja ar idėjos.

Matant visą šį procesą, kyla klausimas: ar įmanoma palikti mintis ir pasiekti permainos išeinant už minties lauko ribų? Sąmonė, žinoma, ar ji būtų pripildyta praeities ar dabarties, ar ateities, yra minties lauko viduje; ir bet kokia permaina tame lauke, kuris apriboja protą, nėra tikroji permaina. Radikali permaina tegalima už minties lauko ribų, ne jame, o protas tegali palikti šį lauką, kai mato jo ribas ir suvokia, kad jokia permaina jo viduje iš viso nėra permaina. Tai ir yra tikroji meditacija.

Tikroji permaina

Tikroji permaina tėra įmanoma tik nuo žinoma į nežinoma, bet ne nuo žinoma į žinoma. Prašom apmąstyti šitai drauge su manimi. Jei permaina vyksta nuo žinoma į žinoma, tuomet svarbūs autoritetai, hierarchinis gyvenimo supratimas – tu žinai, o aš nežinau. Todėl aš garbinu tave, aš kuriu sistemą, aš einu paskui guru, aš seku paskui tave, nes tu suteiki man tai, ką aš noriu žinoti, tu man garantuoji, kad, elgdamasis taip ir taip, pasieksiu gerų rezultatų, rezultatų ir sėkmę. Sėkmė yra tai, kas žinoma, aš žinau, ką reiškia pasiekti sėkmę. Būtent to aš ir noriu. Taigi mes keliaujame nuo žinoma prie žinoma, o čia reikalingi autoritetai – autoritetas, skiriantis sankcijas, autoritetas lyderis, guru, reikalinga hierarchija, tas, kuris žino, ir tie, kurie nežino, o tas, kuris žino, privalo garantuoti man sėkmę, mano pastangų sėkmę, permainos sėkmę, kad būčiau laimingas, kad turėčiau, ko noriu. Argi ne šie motyvai daugelį mūsų skatina keistis? Malonėkite pasekti savo pačių galvojimą ir pamatysite, kaip jūs gyvenate ir elgiatės... Na, kai jau matote – ar tai permaina? Permaina, revoliucija yra tai, kas vyksta nuo žinoma į nežinoma, kai nėra jokių autoritetų, kai galima absoliuti nesėkmė. Bet jei esate tikri, kad pasieksite, kad jums pasiseks, kad būsite laimingi, kad gyvensite amžinai, tada – jokių problemų. Tada jūs elgiatės pagal gerai žinomą schemą, kuri reiškia, kad jūs – visa ko centras.

Pasikeitimas be motyvacijos

Kaip aš keisiuosi? Suvokiu tiesą, kad permaina, pasikeitimas turi prasidėti tokiame lygmenyje, kurio mano protas – tiek sąmoningas, tiek nesąmoningas – negali pasiekti, nes mano sąmonė kaip visuma yra sąlygota. Tad ką daryti? Tikiuosi, kad aiškiai parodau problemą? Galiu ją suformuluoti kitaip: ar gali mano protas, tiek sąmoningas, tiek nesąmoningas, būti laisvas nuo visuomenės? Suprantant visuomenę kaip auklėjimą, kultūrą, normas, standartus. Nes jei jis nebus laisvas, tai kokių permainų jis besigriebtų, jam esant sąlygotam, jos bus ribotos, vadinasi, tai iš viso nebus permainos.

Tad: ar aš galiu žvelgti be jokio motyvo? Ar gali mano protas gyvuoti be jokios intencijos, be jokio motyvo keistis ar nesikeisti? Turint galvoje, kad kiekvienas motyvas yra konkrečios kultūros sąlygotos reakcijos rezultatas, turi konkrečias šaknis. Taigi: ar gali koks nors protas būti laisvas nuo kultūros, kuri jį išugdė? Tai iš tiesų gana svarbus klausimas. Kadangi jei protas neišsivaduos iš kultūros, kurioje jis buvo išugdytas, išpuoselėtas, aišku, kad individas niekados nepasieks ramybės, niekados neįgis laisvės. Jo dievai ir jo mitai, jo simboliai ir jo siekiai yra riboti, nes jie tebėra sąlygoto proto lauke. Kokias pastangas jis bedėtų tame apribotame lauke, jos yra bergždžios tikriausia šio žodžio prasme. Kalėjimas gali būti kiek prašmatnesnis: daugiau langų, daugiau šviesos, geresnis maistas; bet vis vien tai yra tam tikros kultūros kalėjimas.

Iš: J. Krishnamurti. The Book of Life: Daily Meditations with Krishnamurti. HarperOne, 1995
Vertė Alfonsas Andriuškevičius

SIGITAS GEDA

Anokia čia patvirka!

2008 metai

Iš šauniųjų posakių

Jis bandė savo nosį pasikasyti su alkūne...
Tikras vyras ant ūso sakalą išlaiko!
Iš čia yra kilę vieni šventieji arba prakeiktieji!
Po visų praradimų esu šimtąkart praturtėjęs.

Iš šauniųjų vyrukų

Algis Br. 70-mečio proga. Kai jam kas prikiša, kad anais laikais sukūręs daug kantatų, atšauna:

– Taip, aš parašiau, o jūs visi klausėtės ir plojot...

Paskui:

– Kai man sukako 50, dėkojau visiems, net partijai ir vyriausybei. Tik žmonai pamiršau, todėl dabar, po 20 metų, skiriu jai dainą...

Klausiamas, ar tikrai gali išsisukti iš visų situacijų:

– Ne, aš ne, bet apie vieną mūsų kolegą sakoma: įleisk jį į šulinį nuogą, tai išlips su anglišku kostiumu...

Apie dainininkes:

– Mano laikais sakydavo: kuo blogesnė dainininkė, tuo mažiau ant jos drabužių...

P. S. beje, jis gimęs 1937 m. Suvalkijoje. Karui baigiantis, tėvą rusai sučiupo, o jis su motina bėgo į Vokietiją. Iš ten grįžę pas gimines (Vailionius) į Mizarų k. prie Druskininkų. Ten ir užaugo. Vailionių „dziedulis“ pasakojo – eidavęs groti pas Čiurlionius... Algis iš jo daug savaime išmoko. Antram konservatorijos kurse jau sukūrė dainą „Toli palei šilą“ (1957 m.), kurią Lietuvoj visi dainuoja... Ne, ne, pirmas labai gražiai ją padainavo V. Noreika.

Kada žmogus pasidaro senas?

Tada, kai tam tikro metų skaičiaus sulaukęs daugiau pinigų išleidžia vaistams – sveikatai taisyti, negu jaunystėj išleisdavo sveikatai gadinti.

Sausio 28, pirmadienis

Apie Tomą Akvinietį (XIII a.)

Buvo grafo sūnus, stambaus sudėjimo. Pramintas nebyliu jaučiu... Albertas Didysis, pas kurį studijavo, sykį pasakė:

– Nebijokit, šito jaučio nebylio maurojimas vienąkart sukrės pasaulį!

Į senatvę laikydamas mišias patyrė šoką – ar nervų sukrėtimą, ar viziją...

– Aš negaliu daugiau rašyti. Viskas, ką parašiau, yra niekai...

O parašęs buvo labai daug. Jo pastatas „dviejų aukštų“ – pasaulio sankloda, pirmam aukšte – Aristotelio filosofija, antram – krikščioniškoji teologija... Stogas.

Be jo, žinoma, bejėgis būtų Dante Alighieri.

Žmogaus teisės krašte

Mintis apie tai, kad Lietuvoje bjauriausiai (visų pirma!) elgiamasi su jos pačios piliečiais.

Tai paradoksas, bet su visais kitais elgiamasi padoriau... iš baimės.

Antai sausio 28-ąją pagaliau iš Latvijos atgabentas vienas iš omonininkų (Nikulinas-Michailovas). Pirmiausia jam buvo įteiktas pranešimas, kad jis yra įtariamas, ir išdėstyti įtarimo motyvai. Tada išaiškintos įtariamojo teisės. Tada pranešta, kad per 48 val. jis bus apklaustas. Tada įteiktas pranešimas dėl apklausos...

Savo žmones po pirmo skundo policija griebia ir – į areštinę, į areštinę...

Mat bijo kitų šalių teisėtvarkos, o patys piliečiai (savi) – kam pasiskųs?

Iš Johno Lennono neurozių

Lennonas sėdi bare, pagyvenusi pora prieina. Vyras atsiprašo, Lennonas bučiuoja ranką jo muzikos gerbėjai...

– Ar negalėtumėte jai padainuoti?..

Lennonas:

– O taip, jeigu jūs uždėsite savo žmonai peruką ir pačiulpsite man...

Pora šoka pasibaisėjusi, šaukdama:

– Kaip jums ne gėda!

Sausio 29, antradienis

Drąsi tauta

Dabar lietuviai norėtų taip vadintis... O kuri nenorėtų? Vienas žurnalistas, grįžęs iš JAV, sako, kad po karo ten buvo romanas „Pelė, kuri staugė“. Apie tautelę (sugalvotą), kuri sugalvojo savo istoriją, neva ji laimėjo karą prieš JAV ir – gavo kompensacijas!

Politikoj ligi šiol išliko tas terminas apie staugiančią pelę!

Zen, apie askezę

Du griežtos regulos vienuoliai sustojo prie upės. Tada prie jų prisiartino moteris ir paprašė pernešti... Regula draudė tokius dalykus, bet vienas pagailėjo ir pernešė. Po kiek laiko tas, kur nenešė, klausia:

– Na kaip?

Antrasis:

– Pernešiau ir pastačiau ant kranto...

Pirmasis:

– O aš nešu iki šiolei...

Pabaigų problema

Vienas kompozitorius paskambino atlikėjui (žinomam ir Lietuvoj – J. Bašmetui) ir sako: „Jurijau, rašau muzikinį tavo portretą, gal turi kokių pageidavimų?“

Tasai:

– Ne, rašyk kaip nori, man tas pats.

Po kiek laiko skambina ir sako:

– Noriu, kad būtų tranki pabaiga...

Tai visų kūrinių problema – pabaiga vis dėlto turi sukrėsti. Publika (priešingu atveju) nežino, ką daryt. Geriausios pabaigos reikėtų pasimokyti iš Šekspyro: dvi soneto eilutės viską sulipdo. Kaip kregždė savo lizdelį seilėm – „epoksidine derva“... Beje, pradėti galima „lyg tarp kitko“.

Žinai, žmogau, raminkis... Kad ir ką...

Geras siuvėjas susiranda... skudurų, geras būgnininkas pagroja ir senu puodu.

Kino filmas

Šįsyk apie Karolį Wojtyłą, popiežių, žmogų, mąstytoją. Režisierius, klausiamas apie tai, kad filme esama ir prasimanymų, atsako:

– Kiekvienam meniniam filme apie konkrečius istorijos įvykius ar žmones turi būti šimtas procentų tiesos ir šimtas procentų prasimanymų.

Priešingu atveju bus dokumentinis filmas.

Popiežius Jonas Paulius II apie mūsų dienų pasaulį, kupiną egzistencinės nevilties – dar pirmaisiais savo bažnytinės valdžios metais... Ar jos sumažėjo?

Alfredas ir Ko apie karus

A.:

– Tai lietuviai, užuot ką nukaudami, užkutendavo?

P. S. Šiandien laukdamas receptų skaitinėjau pirmąjį Maironio „Pavasario balsų“ leidimą (pakartotas „Baltų lankų“ leidyklos). „Senovės dainoje“ yra posmas:

Daug krito sūnų, kaip tų lapų rudens!
Baltveidės oi verks, ką mylėjo!
Bet nei bus, nei tekės Nemone tiek vandens,
Kiek kraujo gudų ten tekėjo.

Vėliau „gudų“ kaži kokiu būdu pavirto į „priešų“... Taigi netiesa, kad lietuviai visąlaik stengdavosi save l. jau gerus parodyti. Įdomu tai, kad viskas, kas į vakarus nuo Maskvos, rusų buvo vadinama „Litva“, netgi Kijevas... Taip buvo kurį laiką net po Žečpospolitos unijos.

1610–1612 m. Maskvos užėmime (ir Kremliaus) didelį vaidmenį atliko Ukrainos kazokai ir nusigyvenusi bajorija. Kremliuje (po apiplėšimo) liko lenkų ir lietuvių įgula, kurios vaduoti ėjo Jonas Karolis Chodkevičius.

Kai po Salaspilio pergalės vienoje puotoje šis etmonas ant savo plikės sudaužė taurę, karalius pasakė:

– Saugok savo galvą! Joje slypi visa šios valstybės jėga...

Minino ir Požarskio sutelktų pajėgų Jonas Karolis, deja, nepajėgė sumušti, įgula Kremliuje nebuvo išvaduota (yra liudijimų, kad iš bado valgė vieni kitus...).

Lietuviai ir gudai

Mūsų tarpusavio konfliktai baigiasi XIII a. Nuo tada baltarusiai – gudai dalyvauja visuose LDK konfliktuose lietuvių pusėje.

Ilgainiui maskvėnai – maskoliai apvertė istoriją aukštyn kojom.

Senasis lietuvių kinas

1907–1910 m. šis menas buvo vadinamas krutamais paveikslais.

Starevičius (Kaune), Račiūnas – Čikagoje...

Starevičius pagarsėjo savo filmukais – iš vabalų gyvenimo.

Sausio 30, trečiadienis

Pasaulis

Apie tai, kad pirmosios lietuvių kino kronikos buvo parodytos italų ambasadoje. Pats ambasadorius norėjo su jomis, o ir su prieškarine Lietuva susipažinti.

Kartkartėmis ten šmėkštelėdavo J. Basanavičiaus, A. Smetonos ar kitų iškilių žmonių siluetai.

Po peržiūros ambasadorius labai stebėjosi, kad lietuviai dar XX a. pr. nešioję tokius rūbus – ir frakai, ir skrybėlės...

Lyg visi turėjo su vatinėmis būti!

Dar apie omonininkus

J., kuris per Medininkų įvykius užėmė aukštą postą, smulkiai žino įvykio aplinkybes. Jo versija visai kita nei šiuo metu Lietuvoje žinoma.

– Išsivynios, palauk, viskas išsivynios... Kaip ir apie pakaunės miškus ir Juro Abromavičiaus žūtį.

Pagal jį: trečią nakties turėjo būti keičiamos pasienio sargybos, B. įsakymu išvežti tie, kurie „turėjo būti išvežti“, o kiti – atiduoti sudoroti.

– Sargybą pastatė pakrūmiais, kad ir durnius juos galėtų sugriebt už gerklės...

Dabar daug kas labai nenorėjo (ir nenori) omonininkų suiminėti, nes išplauktų nemaloni tiesa.

Ir taip – kiekvienam žingsnyje.

Balso jėga

Kada girdi galingą tenorą imant:

Ir pakilo šiaurus vėjas,
Ir nulaužė šakeles,
Išnešiojo žalius lapus
Po visas šalis...

prapuola noras gilintis į tekstą. Svarbu, kad yra ką dainuoti! Balsas, melodija padidina žodžių įtaigą dešimtis kartų. Dėl šitos priežasties geriau visai neskaityti balsu (poezijos) nei prastai skaityti.

A. a. L. Noreika keliems poetams (tiems, kuriuos jis mėgo) yra pastatęs po paminklą... Kai „akimis“ perskaitai – jų vertė dažnai smunka.

Beveik dėsnis

Visuomenė puola tai, ko nesupranta. Naikina, tyčiojasi, atsikrato. Tą esu savo kailiu patyręs – ir universitete, ir vėliau. Laimė, atsiranda procentas, kurie žmogų gina.

Tikro žmogaus pareiga būtų išsiaiškinti, o ne smerkti.

Iš Woody Alleno „Manhatano“

– Buvo po lietaus, tu visai šlapia, norėjau parsiverst tave ant Mėnulio paviršiaus ir užsiimt tarpžvaigždiniais iškrypimais...

Arba:

– Tu esi Dievo atsakas į Jobo maldas. Dievas, pamatęs tave, tartų Jobui: „Bet pažiūrėk, ką aš sukūriau!“ ir Jobas sakytų: „Na jau, sutinku, tiek to.“

Coppola: tėvas ir duktė

Vidutinio kalibro Holivudo aktorius Džonis pasirodo ekrane sugipsuota ranka. Kažkas jo gyvenime ne taip. Štai prausiantis po dušu ranką reikia laikyti iškėlus, kad nesušlaptų. Žvaigždės gyvenimo tempas nedaug, bet vis dėlto lėtėja ir galiausiai įstringa. „Aš esu niekas!“ – sukūkčioja telefonu savo buvusiai žmonai Džonis. Tai vienintelė prasminga frazė filme „Kažkur tarp ten ir čia“ („Somewhere“, JAV). Scenaristė ir režisierė Sofia Coppola nekenčia tiesmukumo, holivudiškumo, jos herojai gauna tik saikingus, priartintus prie šnekamosios kalbos dialogus. Visas naujo filmo dramatiškumas pritemdytas, nublukintas, gink Dieve, kad neišlįstų kokie nors gražiai artikuliuoti, tradiciškai amerikietiški jausmai. O sugipsuotos rankos „vaidmens“ puiki režisierė, žinoma, nepamirš, bet užbaigs jį natūraliai, lyg tarp kitko: staiga ant sofos ramiai besišnekant Džoniui trūksta kantrybė, jis ima kažkaip nykiai ir susikaupęs pats ardyti gipsą – išlaisvins vargšas bent šitą kūno dalį.

Džonis privalo keletą dienų pagloboti savo 11 metų dukrą. Nieko daugiau. Dukrai jis pasiūlo aukštos klasės žaidimus ir viešbučius, „Guitar Hero“ ir biliardą, ledus į lovą ir baseiną, o ir mergaitė rodo jam turbūt geroje dailiojo čiuožimo mokykloje išmoktus piruetus. Taigi, laikinas bendravimas vyksta pagal civilizuoto pasaulio normas, automatiškai, be jokių trukdžių. Pas tėtį nakčiai ateina eilinė draugė, pusryčiaujama jau kartu – dėmesio – dukra žvelgia į tėvą ne įprastu, o keistai sustingusiu žvilgsniu. Pagaliau likęs vienas Džonis barškina indais, nori valgyti, verda spagečius, kurių iš puodo – dėmesio – ūžteli beviltiškai daug, kaip ir jo

Kadras iš filmo „Kažkur tarp ten ir čia“

idiotiško gyvenimo... Tokių puikių kadrų-razinų randi visame filme.

S. Coppola dirba kaip europietė, nebrangina ekraninio laiko, nebijo rizikingai atsiveriančių ilgaplanių tuštumų, nes įvykiai jos pasakojamoje standartinėje istorijoje yra niekiniai, jausmai išvėsę, mechaniški, tokie patys ir per spaudos konferenciją, ir per iškviečiamų į viešbučio kambarį blondinių šokį, ir tėvui kalbantis su dukra. Ambicinga režisierė nori parodyti, kaip tyliai dūžta likimai. Kas lieka saujoje, kai pro pirštus išbyra smėlis. Deja, talento tokiai sudėtingai užduočiai atlikti jai šį kartą pritrūko. Ankstesniame filme „Pasiklydę vertime“ tos tarpinės, egzistencinės įstrigusio žmogaus būsenos – „kažkur apie kažką“ – buvo kur kas geriau įkūnytos ten vaidinusių aktorių.

Stephenas Dorffas (Džonis) vaidina galutinai išsunktą, pačiam sau neįdomų senstelėjusį vaikiną. Taupydama aistras režisierė neleidžia aktoriui atviriau suvaidinti nė vienos scenos. Teksto katastrofiškai mažai, stambūs planai nenaudojami, partnerė yra paauglė, kuriai reikia tiesiog būti savimi, – ir pagrindinis herojus tampa joks, nebekabinantis žiūrovo. Galbūt tik per muziką, populiarias daineles, režisierė leidžia sau suvirpinti širdis. Beje, S. Dorffas filme vilki nudrengtus rokerio marškinėlius – kadaise jis ruošėsi vaidinti patį Kurtą Cobainą, bet filmas neįvyko. Aktoriaus karjeroje ne dėl jo kaltės daug kas neįvyksta.

„Kažkur tarp ten ir čia“ (kodėl pabijota trumpo vertimo?) galbūt iš dalies būtų galima laikyti autobiografiniu režisierės kūriniu. Jai, gyvo klasiko F. F. Coppolos („Krikštatėvis“, „Mūsų dienų Apokalipsė“) dukrai, įrodyti savo galimybes kurti kiną, matyt, buvo ir lengva, ir sunku. Be to, Sofijai, kaip ir filmo herojei mergaitei, nuo mažų dienų teko laimė ir nelaimė pažinti Los Andželo kino karalystę iš vidaus. Holivudas čia nufilmuotas toli gražu ne patraukliai. Mažam aktoriui po kojomis pakišama paaukštinanti pakyla, grimo kambaryje jam atliekama vos ne egzekucija, begaliniai viešbučiai atstoja namus, prabangus, bet išnuomotas automobilis suka tuščius ratus. Kažkoks sapnų fabrikas.

JŪRATĖ VISOCKAITĖ

Retrospekcija

Violeta, mano krikšto mama

Baltapūkis, ant kaktos pakirptais kirpčiukais vaikas, iki juosmens paniręs prabangiam 1935-ųjų laidos vežimėly. Smalsus, sutelktas, kiek skeptiškas žvilgsnis. Vaikams (galimas daiktas, labiau mergaitėms) būdingas *imperatoriškas* žvilgsnis. Dar neartikuliuota, bet jau akivaizdi galia. Visas pasaulis po kojomis. Tuštybių tuštybė. Neatmestina, gali trumpam paaiškėti, kad jis šio bei to vertas, tačiau tai jau kitas, išsamesnės verifikacijos reikalaujantis dalykas. Ar tas, esantis po kojomis, patikimas – dar kitas. Dėl viso pikto, rankomis verčiau oriai įsikibti rėmų, jei kokia neganda, jei – maža kas. Tas „maža kas“ užklups gerokai vėliau, po trylikos metų, ankstų gegužės rytą. O dabar vežimėlis, imperatoraitės poza (beveik ruošiantis Šventojo gimimo proga prabilti į tautą), patogūs naktiniai marškiniai, o gal, neskiriu, – berankovė suknelė. Mergaitė pasiruošusi gyventi. Ir daryti tai atkakliai. Tai Violeta. Mano krikšto mama.

Violeta – pirmagimė šeimoje. Iš džiaugsmo, pasakojo, jai nupirktas pats brangiausias tuo metu vaikiškas vežimėlis. 1935-ieji. Kražiai. Tiksliau, pusė kilometro už jų, – Greitiškė, senelio dvarelis, įgytas už pinigus, jo uždirbtus (apie 1903 m.) Uptono Sinclairio aprašytuose Čikagos mėsienos atrakcionuose, kuriuose smaginosi ir daugiau lietuvių. „Džiunglės“ pasirodė 1906 m. ir dabar jau nieko, žinoma, nebenustebintų. Nesutrikdytų Marijos žemės įstatymleidžių, kaip ir gerokai vėliau Amerikoje pasirodžiusi Arthuro Millerio „Komivojažieriaus mirtis“, nors ten, už Atlanto, abiem atvejais sutrikdė. Ir netgi privertė keisti įstatymus. Šiapus ano minėto vandenyno įstatymai kaip kokie kiaušingalviai skerdyklų viršaičiai mieliausiai visom progom rodo savo viršenybę nėščioms moterims, daugiavaikėms šeimoms, pensininkams, nebereikalingiems seneliams...

O štai mano senelis, turėjęs totoriško kraujo, dvidešimt šešeriais buvo vyresnis už savo žmoną. Laikė 20 arklių, mėgo jodinėti, turėjo 80 ha žemės, tris ežeriukus, kur veisė karpius, darė *samagoną*. Susilaukė Violetos ir dar keturių vaikų. Sibire paskutinioji dukra Danutė gimė ir iškart mirė. Ją laidoti ant rankų per taigą nešė 25 kilometrus.

Birutė, Violetos sesuo, mano mama: *Ką galiu parašyti, buvo graži panelė, Lietuvoj baigė penkias gimnazijos kla-*

ses, gerai mokėsi, buvo labai draugiška, turėjo gerų draugių, bolševikų užėjimas sulaužė jos jaunystę... Išvežė visą šeimą iš Kražių, 1948 m. gegužės 22-ąją... Tą ankstų gegužės rytą stribai su šautuvais apstojo namą, mes buvome visi: du suaugę, 4 maži – Violetai keturiolika, man dešimt, Algiui šešeri, Tadukui pusantrų... Lojant mielam mūsų Meškiui, įsibrovė į namą ir liepė per pusę valandos susiruošti... Mama verkė, mes taip pat visi verkėm... Susodino į vežimą, nuvežė netoli nuo namų į spygliuota viela aptvertą plotą... dar daug šeimų tądien vežė ir tik po pietų mus sodino į sunkvežimius... ir nuvežė į Radviliškį, sukišo į gyvulinį vagoną 50 žmonių... važiavome dvi savaites... nuvežė į Sibiro taigą netoli Sajanų kalnų... Violeta su tėvu išeidavo savaitei miško kirsti („lesozagotovka“), o viskas vyko – Irkutskaja oblast', Ziminskij rajon, posiolok Zulumaj...

Nežinau, ar taip pasisekė ir kitiems, bet aš vaikystėje ir jaunystėje jaučiau, kad turiu krikšto mamą. Aplankyti ją užmiestyje Viršutiniame Pavilnyje, kur gyveno, reikšdavo pakliūti į mažą rojų – netoli miškas, upeliukas, krioklys, į Ameriką pasitraukusių giminių Sibiro tremtiniams nupirktas erdvus namas su dideliu sodu, rudenį – svaigūs, milžiniški, kieti ananasiniai obuoliai, agrastai, serbentai, netgi smulkios laukinės vynuogės. Galima išeiti į pamiškę palydėti traukinių arba įsimylėti strazdanotą kaimynų dukrą Daivutę (juk abiem jau greitai trylika). Pavilnyje beveik viskas tapdavo galima. Ir Pirmoji Komunija, pirmas gyvenime kunigas (jei neklystu, pavarde Molis), mielas ir šiltas, puiki Violetos biblioteka, iš kurios paimtą F. Dostojevskio „Idiotą“ rusų kalba išsimainiau į turėtą lietuvišką egzempliorių.

Ji mirė, kai man buvo jau dvidešimt treji. Tačiau keistu (o gal ir anaiptol nekeistu) būdu jos globa nesiliovė – štai ši jos fotografija keliauja su manimi nuo vaikystės, kaip ir kai kurie jos dovanoti daiktai, tarkim, oranžinis apklotas, kone prieš trisdešimt metų jos dovanotas – šilčiausias daiktas mano palėpėje.

Mano krikšto mama dirbo kanceliarinių prekių parduotuvėje Vilniuje, A. Vienuolio gatvėje, o greta buvo bene didžiausia Vilniuje žaislų krautuvė. Abi jos man, sakyčiau, vienodai rūpėjo, nes, užsukus pas tetą, kone visada, jei gerai pamenu, galėdavome užeiti ir pas vedėją į gretimą vaikų rojų. Greičiausiai ne kiekvienąsyk gaudavau dovanėlių, bet tikrai gaudavau. Tad su mama kuriuo nors reikalu užsukti pas tetą reikšdavo dvigubą džiaugsmą.

Šitą fotografiją Violeta, atėjusi į svečius Antakalnyje, kur gyvenau vaikystėje, visada su keistu įniršiu nuimdavo nuo pianino, kur ji stovėjo įrėminta. Net spėdavau pagalvoti, kad sudaužys. Bet taip niekada neatsitiko. Iki šiol nesuprantu, ko ji gėdijosi. Ko gėdijosi vaikas, stovintis prabangiam 1935-ųjų laidos vežimėlyje?

JULIUS KELERAS

DOVILĖ ZELČIŪTĖ

•

Prie tavo lango
vėjas
ir ilgesio varpeliai
sujudinti ant rankų
klin klan
klin klan
klin klan - - - - -
vėsa aplanko

•

Kaip tyliai išbūti
neišsiduoti
adatą imu į rankas
siuvinėju ant juodos pagalvėlės
šilkinę
aukso šviesos monogramą

•

Mums buvo saugu
visuose urvuose
su trupučiu deguonies
visuose požemiuose
srūvant gelbstinčiai šviesai
mums buvo saugu
kol glaudėmės
suremtomis nugaromis
matavomės
odos drabužį kol rašėme
savo hieroglifus
kur papuola
ant vyno butelio
ant sulaistytos servetėlės
ant degtukų dėžutės
saugu
kol turėjom bent lašą ambros
kolei svaigom
ir tu
nebuvai niekas kitas
tik geltonas ir šiltas
audros debesis
kaip mes klausėm lietaus
kaip šokom su juo
ir buvo gražu
nebijoti

•

Kai mėginai prasmukti
tave pagavo mušė
vilko už plaukų
suspėjom riktelt –
užsidenki galvą
ir aš susiriečiau
po plyštančiais voratinkliais

kai įmetė atgal
nebekalbėjom
sužėriau spalio sniegą nuo langinių
ant tavo rankų sugniaužtų ant veido
klojau
nuo gaisro raudonijančias pusnis

Urtės Bimbaitės piešinys

Geltona

Kalvarijų nakčia
žalių devynerių
taksistui murmant
moterys be proto
o jei tiksliau –
ar nepalauksit ryto? –
bet šiąnakt nebijau
stebiu ar smarkiai nebijau
nakties lombarde
žvalus vyrukas suokalbiškai mirkteli
kokie dar pinigai
palieku garbę
teškiu į veidą savo lėkštą gėdą
sulauk manęs
prašau
pritildyk dangų
Žirmūnus jau sudraskė Šostakovičius
pro langą driekiasi geltonas tavo šalis
aukštyn? žemyn? tos kopėčios

lipu

•

Bent truputėlį pamiegot...
Tyla.
Tyloj, o Dieve,
brėkšta Tavo veidas
ir skauda šviesą
grįžtančią į dieną
keiksmažodžių
eilėraščių
upe

•

Užklok mane
ta antklode mirties
po debesiu
mes būsim tylios skaisčios
dvi seserys
užmigusios nuo vyno
ir rankom įsitvėrusios tamsos
ligi šviesa užlies – tik nepaleisk –
plazdėk, suspaustas delnuose, drugeli!

Tiek žinių

Gražiausi angelai gyvena Vilniuj
supjaustytom burnom su akiniukais
dryžuotais chalatėliais
kankiniai
kalėjimų šviesolaidžiai
poetai
nebijantys budėti t a r p
p o v i s k o
sušluoja savo sparno nuolaužas
ir tiek žinių – per kraują nusišypso
tiek žinių

•

Gultis kryžium
šonu pakreipusi galvą regiu
senstantį mirštantį mano kūną
jau neša
kažkokios jėgos devintos bangos
juodai apsirėdę vyrukai
leiskite Bramsą
dabar jau pats laikas
bet aš ir vėl galvoju apie save
ir vėl savimi susirūpinus
na, paskutinį kartą
kai žuvėdros man virš galvos suka ratą
paskutinįjį kartą
duoki man šansą

•

Kas valgė iš mano dubenėlio?
kas gulėjo mano lovelėj?
kas sapnavo sapnus
mėgino prisijaukinti vaiką
vakarais skambindavo motinai
ilgiausiai kalbėdavo
kaip praėjo diena ką virė pietums
kaip skauda sąnarius šokinėja kraujospūdis
kokią knygą skaityt apie Kristų
ir dar tarėsi su mylimuoju
ką paruošti
vedybų metinių vakarienei
kokių gardėsių
bus sklidinas
būsimas buvęs mano gyvenimas
be penkiolikos šešios
vėjas skambina varpą mišparams
per miškelį
trepsinčiais žingsniais –
nepaliki manęs, mano siela

Lervos, lervų vaikai

Su rusų rašytoja LIUDMILA ULICKAJA kalbasi Anastasija Gosteva

– Naujoji jūsų knyga „Žalioji palapinė“ apie disidentus. Lenkijoje ir Čekoslovakijoje disidentai yra herojai, kurie sukūrė šiuolaikinę istoriją, o štai Rusijoje požiūris į juos veikiau neigiamas: prakeikti ir užmiršti. Nes jie, daugelio manymu, iš dalies atsakingi už tai, kaip mes gyvename dabar. Jūsų romanas – tai bandymas užmegzti santykius su praeitimi, kuri išstumta iš atminties?

– Neteisinga būtų lyginti rusų ir lenkų ar čekų disidentus. Rytų Europa pokario metais troško išsivaduoti iš sovietų vergovės, todėl pasipriešinimo judėjimas ten buvo kur kas vienaprasmiškesnis ir, mano galva, ne toks įdomus. Rusijoje jau nuo pačių pradžių susiformavo daugybė disidentinio judėjimo krypčių: proleninininė ir antistalininė, antikomunistinė, religinė, nacionalinė, filosofinė, moralinė. Neketinu visų jų nagrinėti, apie tai daug knygų parašyta ir ypač aiškiai viskas išdėstyta Liudmilos Aleksejevos knygoje „Kitamintiškumo istorija SSRS“. O neigiamas požiūris į rusų disidentus atsirado dėl amžinųjų mūsų tautos savybių: esam per daug tingūs, kad pasidomėtume – kas jie tokie?

Tuo tarpu rusų disidentai buvo pirmoji karta, kuri pergalėjo valdžios baimę, pradėjo kovą už teisę turėti ne „laikraštinę“, o savo nuomonę; tai buvo išsivadavimo iš totalios baimės mokykla.

Jūs manote, kad jie atsakingi už dabartinius „kreivus“ valstybininkų skrydžius? Atleiskite. O kas balsavo už šalies vadovus, turinčius saugumiečių išsilavinimą? Argi ne jūsų, pragmatikų, karta?

– Bet netgi jūsų romane disidentai – žmonės, kuriems tenka daryti kompromisą ir su sąžine, ir su saugumiečių valdžia.

– Pasirinkimas tais laikais buvo žiauresnis: arba tylėk, arba į zoną. Apie tarpinius variantus plačiau rasite knygoje. Dabartinė valdžia apsiskelbė kaip pragmatiška, jai nusispjauti, apie ką žmonės galvoja. Ir nūdienė karta kur kas labiau rankinė ir paklusnesnė nei atšilimo laikotarpio. Dabar žmogų galima nupirkti už didesnius ar mažesnius pinigus, o anie ryždavosi kompromisams, kad neatsidurtų lageryje. Yra skirtumas. Žinoma, buvo įvairių disidentų, ir tarp jų atsirasdavo garbėtroškų ir kvailių. Bet asmeniškai aš visada jaučiausi skolinga tiems, kurie išėjo į Raudonąją aikštę 1968 m. rugpjūtį draugiškoms armijoms įsiveržus į Čekoslovakiją. Tam septynetui – vieninteliams, kurie nuplovė mūsų nacionalinę tų dienų gėdą.

Tai aš turiu teisę už kažką nemylėti vieno ar kito disidento. Jūsų karta tokios teisės neturi.

– Knygoje „Žalioji palapinė“ liečiate vaikystės ir brandos temą. Kaip žmogus tampa suaugusiuoju. Be to, jūsų herojus suvokia, kad kai kurie suaugusieji tokie tik atrodo. O jūsų manymu, kada baigiasi vaikystė ir ateina branda?

– Romane yra tokia metafora arba biologinė paralelė: zoologijoje egzistuoja neotenijos reiškinys, kai būtybė, dar nepasiekusi brandos (imago stadijos), ima daugintis jau lervos stadijoje. Atsitinka tai dėl to, kad aplinkoje trūksta kažkokio veiksnio, užbaigiančio lervos ciklą ir leidžiančio jai suaugti. Taip atsiranda „lervų, lervos vaikų“ populiacijos. Tam tikra prasme tai lygintina su procesu, kuris vyksta šiuolaikiniame pasaulyje – visuomenės infantilizacija. Nebūtinai mūsų, bet kurios visuomenės.

Manau, brandumą sunku nustatyti, nes žmogus, visiškai žalias vienoje srityje, gali būti pakankamai savarankiškas kitoje.

Bet svarbiausia tai, kad „lervinis“ pasaulis atsisako atsakomybės jausmo, jis gyvena šia akimirka, labiausiai vertina malonumus ir iš gyvenimo kūrėjų virsta išimtinai jo vartotojais. Manau, yra apie ką pagalvoti.

Daug kas brandos iš viso nepasiekia. Koks vitaminas ar hormonas reikalingas brendimui? Į šitą klausimą mėgina atsakyti vienas iš romano herojų – Viktoras Šengelis, rusų literatūros mokytojas.

– Mokytojas jūsų romane sako, kad „literatūra vienintelė padeda žmogui išlikti, susitaikyti su laiku“. Šiandien literatūra to padaryti nesugeba. Daugumai ji tėra vienas iš būdų to laiko nepastebėti.

– Imkim ir prisiminkim baroną Miunhauzeną, ištraukusį save už plaukų iš pelkės. Juokinga, tiesa? Atramos taškas turi būti išorėje, o ne viduje. Bet palikim kol kas ezoterinius pratimus. Prasmė glūdi išorėje. Galima jos ieškoti ir savo viduje, bet mažai kam pavyksta, tik išrinktiesiems. Literatūra, muzika, dailė, dar pridėkim filosofiją ir religiją – viskas, ką galim vadinti kultūra, – duoda arba gali duoti žmogui atsparos tašką. Kiekvienas žmogus turi savo resursus, savo oktavą, savo suvokimo galimybes. Pakilimas gali prasidėti nuo bet kurio taško: nuo knygos, psalmės, gal nuo Charlie Parkerio. Svarbiausia, kad tas pakilimas įvyktų.

Priklausau skaitančiųjų kartai – daug ką atradau gyvenime dėl to, kad skaičiau knygas. Yra ir kitaip susiformavusių žmonių.

– Vienas iš jūsų herojų kelių – nesitaikyti su laiku, išsiplėšti iš jo. Neleisti savęs praryti. Tai yra anos epochos charakteristika ar iš principo vienintelė brandos sąlyga, metamorfozė?

– Tai uždavinys visiems laikams. Laikantis kai kurių priimtinų žaidimo sąlygų, vis dėlto gyventi pagal savus, o ne primestus įsitikinimus. Tai nelengva, nes reikia išmokti protauti savarankiškai. Antraip pakliūsi į laiko ir banalių tiesų vergiją. Brendimo kelią turi nueiti vienas. Laimingas tas, kas sutinka mokytoją, bendramintį.

– A. Piatigorskio romano „Vieno skersgatvio filosofija“ vienas herojų sako, kad būna „ne tavo sezonas“. Tuomet reikia nieko neveikti. Jeigu mėginsi ką nors daryti, keisti istorijos eigą, dvasinė mirtis įvyks anksčiau nei fizinė. Bet juk Rusijoje beveik visada – ne sezono metas.

– Labai subtili įžvalga. Kaip paralelę galiu priminti apaštalo Pauliaus posakį (Rom 12, 2), kuris išryškina kitą aspektą: „Ir nesekite šiuo pasauliu, bet pasikeiskite, atsinaujindami dvasia, kad galėtumėte suvokti Dievo valią, – kas gera, tinkama ir tobula.“ Dievo valią pakeiskim kuklesniu žodžiu „prasmė“, ir tuomet mintis tiesiog suspindės – neprisiriškite prie laiko madų, keiskite tikrovę keisdami savo protą. Žinoma, yra tokių istorijos laikotarpių, kai pervartos apima šalis žaibiškai, kaip virusinės ligos, ir yra konservatyvesnių, netgi pūvančių laikų. Bet tas kvietimas atsinaujinti mane labai įkvepia.

Apaštalas Paulius – prieštaringa figūra. Bet šitie jo žodžiai panaikina A. Piatigorskio (arba Ekleziasto) pastabą apie mūsų veiksmų ir neveiksmų sezoniškumą: galvoti ir atsakyti už savo darbus žmogus privalo visada.

– Norėčiau paklausti apie ankstesnę jūsų knygą „Danielius Štainas“. Iki jos pasirodymo jūs rašėte knygas moterų tema. Ir staiga pasirodo kitatemis romanas ir tampa absoliučiu bestseleriu. Pažįstu daug žmonių, kurie teigia, kad ta knyga tiesiog apvertė jų gyvenimą. Kuo šis romanas pakeitė jus?

– Kiekviena knyga veikia iš vidaus. Nekonstruoju knygų, nors apytikriai žinau, ką noriu pasakyti. Greičiau knygos konstruoja mane. Kai ėmiausi Danieliaus temos, pati išgyvenau krizę – manęs nebetenkino nusistovėję principai. Parašiusi knygą pajutau, kad krizės gali būti ir švarinančios, jų nereikia bijoti, jos padeda bręsti.

– Vadinasi, pusės milijono „Danieliaus“ tiražas byloja apie tai, kad daug žmonių išgyvena krizę? Kad dabar didelių moralinių pokyčių laikai?

– Naujo atskaitos taško laikai, kritinio taško. Tai ne aš sugalvojau. Apie tai rašo garsus anglų astronomas Martinas Reesas, daug šiuolaikinių biologų ir filosofų. Žemė – senstanti, savo terminą turinti planeta. Šiuo atžvilgiu mokslinė koncepcija sutampa su hinduistine. Tą terminą gali pakeisti tik grobuoniškai iki šiol gyvenantys žmonės. Jeigu revoliucija žmogaus smegenyse neįvyks, mūsų planeta suksis savo orbitoje su tarakonais ir be žmonių. Žiūrėkite fantastinius filmus.

http://www.gazeta.ru/culture/2010/12/21/a_3472805.shtm

Parengė Jūratė Visockaitė

Mums rašo

Gerbiamos redaktorės, nepažįstu aktorių Jurgos Jutaitės ir Elžbietos Latėnaitės, juolab nesu Kristijono Vildžiūno filmo gerbėjas, tačiau po „Šatėnų“ neva „recenzijos“ apie „Kai apkabinsiu tave“ (I.14) norėčiau patarti jos autoriui „išrašyti nemokamą ekskursiją iš Gėlių ir Sodų g. barų“ į keletą spektaklių, kur puikiai vaidina minėtos aktorės. Žinoma, jį reiktų vadinti ne autoriumi, bet žodžiu, adekvačiu „aktoriukėms“... Gal geriau pačios jį, vargšelį, nuveskite į teatrą, nes atrodo, kad jis ten niekada nėra buvęs, o tik laiką leidęs, matyt, savo įkvėpimo žemėje – Gėlių ir Sodų g. baruose, stebėdamas vietinių „primadonų“ spenelius... Apsilankęs teatre, gal tas ponaitis patirs, kad jo niekinamos „aktoriukės“ yra vienos perspektyviausių ir jau seniai kultūrinei visuomenei žinomų savo kartos aktorių...

Dar gal parekomenduokite savo autoritetingajam autoriui pasiskaityti A. Ostrovskio pjeses apie XIX amžiaus Rusijos provincijos gyvenimą. Jis turėtų labai nudžiugti savo dvasios brolių – pirklių ir lėbautojų – leksikone aptikęs tokį pat niekinantį požiūrį į meną kuriančius žmones ir tokius pat mizoginiškus pasažus apie „aktoriukes“.

Gytis Padegimas

P. S. Liūdna, kad „Šatėnai“, kuriuos nuolat skaitau nuo pirmojo numerio, vis daugiau ir daugiau vietos skiria geltonajai spaudai priderančiai rašliavai.

Lietuvių nuotykiai Maskvoje

Atkelta iš p. 3

Tie, kas turėjo maisto atsargų ir norėjo pasilikti Maskvoje, pasiliko[19]. O kiti, bet be tarnų, pasitraukė. Pirmųjų skaičius siekė tris tūkstančius. Iš sostinės išėjome lapkričio 10 dieną, Šventojo Martyno šventės išvakarėse. Pasukome link Volgos, tikėjomės ten rasti maisto turtingų vietų. Aš taip pat išvykau iš Maskvos, nes jau visiškai badavau. Su mumis ėjo ponas etmonas ir visa jo kariuomenė. Po keturių dienų, tai yra lapkričio 14-ąją, pasiekėme Rogačiovą ir apsistojome. Čia mums atvežė maisto nuo Volgos. Iki Rogačiovo brovėmės po gausių liūčių likusiais purvynais. Su etmonu atvykusi kariuomenė dėl sunkių vežėčių patyrė daugybę nepatogumų. Kai kuriuos krovinius teko palikti pelkynuose. Tačiau jie nenorėjo su mumis dalytis savo atsargomis. Jeigu kas pardavinėjo valgomus dalykus, užsiprašydavo brangiai ir mes turėdavome tiek mokėti. Mūsiškiai taip pat pelkėse paliko ne vieną arklį. Sostinėje visi žirgai taip išseko, kad lingavo net nuo vėjelio, o arklidėse pragrauždavo pačias storiausias sienas. Iš Rogačiovo išsiuntėme tarnus papildyti maisto atsargų ir po trijų savaičių sulaukėme visokeriopų gėrybių[20]. Tuo metu man atvedė nedidelį berniuką, vardu Potapas, pavadinau jį Ezopiku ir atidaviau mokytis groti cimbolais. [...]

Mano brolio pono Danieliaus sveikata, buvusi nepriekaištinga Maskvoje, vos peržengus sieną, sušlubavo. Ligotas atvyko pas motinėlę į Servečę, ligotas sugrįžo į kariuomenę ir jau nebeatsikėlė. Jis numirė rugsėjo mėnesį Čornyj Ostrive[21] Podolėje, Konstantinui Višnioveckiui priklausančiame miestelyje. Mirties priežastimi laikau orų pokyčius. Brolis priprato prie Maskvos klimato ir ten buvo sveikutėlis. Galbūt paliego dėl vieno įvykio su degtine. Tada, kai tarnavo Struśio pulke Borisove (2 mylios nuo Možaisko), ten sau statėsi palapinę. Padėti atėjo keletas bendražygių. Šių nebuvo niekuo daugiau vaišinti, tik degtine. Pradžioje brolis ir svečiai gėrė kaušeliais, tačiau paskui pradėjo vienu mauku lenkti kaušus. Visus tai numušė nuo kojų, atsilaikė tik brolis ir toks Nedzvedskis, taip pat iš Kalinovskio kuopos. Tas Nedzvedskis pasiūlė gerti dviese su sąlyga, kad jeigu vienas nusilps, kitas, stipresnis, pasirūpins juo ir pakvies kunigą su barzdaskučiu. Taip jie gėrė iki tol, kol anas [Nedzvedskis] krito kaip negyvas. Šį išnešė ir slaugė visą naktį, kiekvieną mirksnį laukdami mirties, nes siela jame vos vos ruseno. Brolis išstovėjo ant kojų ir, prisimindamas gėrimo sąlygas, kuo greičiau pasiuntė pas mane tarną dėl barzdaskučio. Nedelsdamas pasiunčiau jį, bet jau buvo vėlu. Nedzvedskis išleido dvasią. Brolis jį palaidojo, pats likdamas sveikas. Tad toks žiaurus išgėrimas negalėjo jam nepakenkti. [...]

Vertė Vidas Poškus

[19] Iš Maskvos pasitraukė J. K. Chodkevičiaus kariai ir dalis įgulos.
[20] Rogačiove surinktos maisto atsargos Maskvos įgulai buvo pristatytos tų pačių metų gruodžio 18 d.
[21] Čornyj Ostrivas – miestas dabartinės Ukrainos Chmelnickio srityje; Konstantinas Višnioveckis (1564–1641) – Juodosios Rusios vaivada, Kremeneco seniūnas.

XX amžiaus tamsumos

Herta Müller. ***Amo sūpuoklės.*** Romanas. Iš vokiečių k. vertė Antanas Gailius. V.: Versus aureus, 2010. 288 p.

Romanas „Amo sūpuoklės“ originalo kalba pasirodė 2009 m. Tais pačiais metais vokiečių rašytoja Herta Müller buvo apdovanota Nobelio literatūros premija. Kai pelnė šią premiją, Lietuvoje Herta Müller buvo beveik nežinoma, nė vienas jos kūrinys nebuvo išverstas į lietuvių kalbą. Mažai ji buvo žinoma ir plačiajame pasaulyje. Iš daugiau nei dvidešimties jos kūrinių (romanų, apsakymų, poezijos, esė) tik keli išversti į anglų kalbą, keli į prancūzų, ispanų, švedų ir kitas užsienio kalbas. Gal pirmiausia todėl, kad aukšto meninio lygio poetinė proza, pasakojanti apie skausmingą XX a. (Antrojo pasaulinio karo, komunistinio totalitarinio režimo ir kt.) istoriją, nelengvai išverčiama. Tai gilioji literatūra, pasižyminti subtiliu tikro žodžio meno skoniu. Už tai rašytoja apdovanota daugiau kaip 20 prestižinių literatūros premijų.

„Amo sūpuoklės“ yra pati naujausia Hertos Müller knyga. 2009 m. Vokietijoje ji buvo viena iš kandidačių į geriausią metų vokišką knygą. Šio titulo nepelnė, bet tais pačiais metais už „Amo sūpuokles“ rašytoja apdovanota Franzo Werfelio žmogaus teisių premija. Apdovanojimo ceremonija vyko Frankfurto Šv. Pauliaus bažnyčioje, kur dalyvavo ir dešimtis dar gyvų vokiečių, kurie baigiantis Antrajam pasauliniam karui buvo deportuoti į priverčiamuosius darbus sovietų lageriuose.

Savo kūrybą Herta Müller publikuoja nuo 1982 m.: iš pradžių komunistinėje Rumunijoje, kur rašytoja 1953 m. gimė ir augo, paskui Vokietijoje, į kurią emigravo 1987 m. bėgdama nuo totalitarinio Nicolae Ceauşescu režimo. Tai savitą biografiją ir gyvenimo patirtį turinti rašytoja. Patirtį, suaugusią su XX a. antrosios pusės Vidurio ir Rytų Europos istorija. Herta Müller gimė ir augo vakarinėje Rumunijos dalyje, kur gyveno vokiečių tautybės žmonės. Jos tėvas ir motina yra Rumunijos vokiečiai. Tėvas Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo nacių kariuomenėje. Kai Rumuniją 1944-aisiais okupavo sovietų armija, rašytojos motina penkeriems metams buvo išvežta į priverčiamuosius darbus sovietų lageriuose. Herta Müller, studijuodama Timišoaros universitete vokiečių ir rumunų literatūras, susipažino su Rumunijos vokiečių rašytojų disidentų grupe „Aktionsgruppe Banat“, dalyvavo jos veikloje. Baigusi studijas dirbo vienoje mašinų gamykloje, kur į rumunų kalbą vertė technines instrukcijas. Jau tada ją sekė komunistinio režimo slaptosios tarnybos, bandė užverbuoti. Kai rašytoja nesutiko bendradarbiauti, buvo išmesta iš darbo ir toliau persekiojama, jai netgi grasinama nužudyti. Rumunijoje Hertos Müller debiutiniai kūriniai buvo cenzūruojami, nes valdžiai nepatiko jos komunistinio režimo kritika. Kaip rašytoja laisviau reikštis galėjo tik emigravusi į Vakarų Berlyną su savo vyru rašytoju Richardu Wagneriu. 1989-aisiais griuvo Berlyno siena, žlugo komunistiniai režimai. Prasidėjo nauja Vidurio ir Rytų Europos epocha. Savo kūryboje rašytoja vis grįžta prie skaudžios patirties, mėgindama neleisti žmonių sąmonei nugrimzti į pavojingą kolektyvinę užmarštį.

„Amo sūpuoklėse“ pasakojama apie tamsų komunistinės Rumunijos ir Sovietų Sąjungos istorijos epizodą, kurį romano pabaigos žodyje rašytoja nusako taip: „Kai 1944 m. vasarą Raudonoji armija jau buvo prasiveržusi į Rumunijos gilumą, fašistinis diktatorius Antonescu buvo suimtas ir nužudytas. Rumunija kapituliavo ir visiškai netikėtai paskelbė karą iki tol buvusiai sąjungininkei nacistinei Vokietijai. 1945 m. sausį sovietų generolas Vinogradovas Stalino vardu pareikalavo, kad Rumunijos vyriausybė išduotų visus Rumunijoje gyvenančius vokiečius per karą sugriautai Sovietų Sąjungai „atstatyti“. Visi vyrai ir moterys tarp 17 ir 45 metų buvo išvežti į priverčiamuosius darbus sovietų lageriuose“ (p. 283). „Amo sūpuoklėse“ kaip tik ir pasakojama apie jauno Rumunijos vokiečio Leopoldo Aubergo penkerių metų darbą sovietų lageryje. Tai fiktyvus pagrindinis veikėjas, bet jo paveikslu įamžinama daugybės deportuotų Rumunijos vokiečių patirtis. Jo prototipas – anuomet išvežtas Hertos Müller gimtojo kaimo poetas Oskaras Pastioras. Kaip pabaigos žodyje rašo rašytoja: „2001 m. pradėjau užsirašinėti pašnekesius su kitados išvežtais mano kaimo žmonėmis. Žinojau, kad ir Oskaras Pastioras buvo išvežtas, ir papasakojau jam, kad ketinu apie tai rašyti. Jis ryžosi man padėti savo atsiminimais. Mudu reguliariai susitikinėjom, jis pasakojo, aš užrašinėjau. [...] 2006 m. Oskarui Pastiorui staiga numirus, turėjau keturis ranka rašytų užrašų sąsiuvinius ir kai kurių skyrių tekstų apmatus. [...] Tik po metų [...] ėmiausi viena rašyti romaną. Tačiau be Oskaro Pastioro pateiktų lagerio kasdienybės detalių nebūčiau to sugebėjusi“ (p. 283–284). Žanriniu požiūriu „Amo sūpuoklės“ savitos tuo, kad tai grožinės literatūros kūrinys, romanas, turintis ryškų realistinį lagerio atsiminimų sluoksnį.

Knygoje vaizduojama, kaip septyniolikos metų vokietis Leopoldas Aubergas iš Hermanštato miestelio Rumunijoje 1945 m. sausį, tebevykstant karui, su išgąsčiu išlydimas iš namų „kažin kur pas rusus“, – šeima jo nelabai myli, jis bijo bausmės už homoseksualumą, nori ištrūkti iš provincialios aplinkos. Į gramofono dėžę susikrauna kelis daiktus ir keturias knygas („Faustą“, „Zaratustrą“, plonytį Weinheberio tomelį ir aštuonių šimtmečių lyrikos rinktinę; paskui jas lageryje parduoda kaip suktinių popierių, nes popierius lageryje griežtai draudžiamas). Gyvuliniame vagone ilgas dienas ir naktis Leopoldas Aubergas keliauja į Novogorlovkos lagerį Ukrainoje. Penkerius metus ten dirba ir, laimė, gyvas grįžta namo. Grįžta palaužtas („buvau permainytas“, „pats savęs nebetekęs“, p. 257), visą tolesnį gyvenimą kamuojamas savastį atimančių lagerio prisiminimų – „po 60 metų aš sapnuoju: esu antrą, trečią, kartais net septintą kartą išvežtas“ (p. 224). Pasakotojas Leopoldas Aubergas savąją lagerio istoriją prisimena ir pasakoja po šešiasdešimties metų, – anuomet, kai grįžo iš lagerio, namiškiai neklausinėjo, ką ten patyręs. Laisvai laikantis chronologinio linijinio principo pasakojama ne buitiškai ir ne grynai dokumentiškai, bet ribinę nužmoginančios kančios patirtį perteikiant realistiškai ir kartu kaip poetinį apmąstymą.

Romanas savitas tuo, kad jame aprašoma ne tik į siurrealistinę panaši lagerio tikrovė, bet ir pasakotojo santykis su ja – savitai reflektuojamas, kupinas kančios, liūdesio, rezignacijos ir vilties. Daugiausia dėmesio skiriama lagerio kasdienybės detalėms (darbams, žmonėms, daiktams, žodžiams) aprašyti, t. y. visam tam, iš ko susideda savitas lagerio pasaulis. Glausta, bet vaizdžia kalba aprašomi sunkūs, alinantys lagerininkų darbai: nešioti ir vežioti anglis bei plytas, valyti nuodingomis cheminėmis medžiagomis užterštus fabriko griuvėsius, blokelių dirbykloje nešioti šlako blokelius, statybvietėje – cemento maišus, rankomis kasti kolūkyje bulves, pūdyme šalia fabriko žiemą kasti sušalusią žemę medžiams sodinti ir kt. Taip pat glaustai, bet vaizdžiai aprašomi Leopoldui Aubergui visam gyvenimui į atmintį įstrigę lagerio žmonių likimai: Irma Pfeifer su cemento maišu ant pilvo įkrinta į skiedinio duobę ir nuskęsta (p. 63–64); Trudė Pelikan pirmąją žiemą lageryje nušąla pirštus, paskui juos sutraiško kalkių vežimas ir reikia amputuoti, nes po tvarsčiais atsiranda kirmėlių (p. 138); advokatas Paulis Gastas vagia sriubą savo žmonai, iki ji miršta (p. 216). Ir po šešiasdešimt metų Leopoldas Aubergas prisimena lagerio daiktus: skardines šukas – „jos radosi utėlių laikais. Tekintojai ir šaltkalviai padarydavo jų fabrike ir dovanodavo moterims. Jos buvo iš aliuminio skardos, jų dantukai drėskė, o rankoje ir ant galvos odos rodėsi drėgnos, mat nuo jų dvelkė šalčiu“ (p. 30); medpadžius – „tikra nelaimė, tik padas buvo iš medžio, dviejų pirštų storumo lentukė. Viršus buvo pilkos maišinės drobės, apjuostos siaurute odos juostele. [...] Su medpadžiais negali sulenkti kojų pirštų. Pėdų nekeli nuo žemės, stumiesi blauzdomis. Nuo to vilkimo keliai pastirsta“ (p. 45); lagerio Kalėdų eglutę – iš vielučių padarytą medelį, apraišiotą žaliais vilnoniais siūlais ir papuoštą rudais duonos rutuliukais (p. 127–128). Leopoldui Aubergui į atmintį visam gyvenimui yra įstrigę saviti lagerio žodžiai: jam išvažiuojant iš namų senelės pasakyti žodžiai, padėję išgyventi lageryje, „žinau, kad sugrįši“; lagerio vadinimas „viešbučiu“ – „tas žodis man tąsyk patiko. Man jo reikėjo grumiantis su koktuliu. [...] Šiame viešbutyje raktas niekam nereikalingas. Nėra nė registratūros, gyvenk sau laisvai, stačiai kaip Švedijoje“ (p. 44); „cepelinas“ – anapus fabriko tysantis didžiulis vamzdis, lagerio vyrų ir moterų viešnamėlis (p. 85); „būti tvirtam“ – tai per pusryčius nesuvalgyti visos porcijos duonos, bet jos gabaliuką pasitaupyti vakarui ar kitai dienai (p. 102); „apsitvarkymas“ – kai lageryje aptinki numirėlį, privalai skubiai jį nurengti ir pasiimti jo apdarus bei sutaupytą duoną, kol kuris nors kitas nepasiėmė (p. 139).

Romaną sudaro daugybė trumpų skyrelių, kurių kiekvienas yra tarsi poetinės prozos meditacija apie lagerio darbus, žmones, daiktus ir žodžius. Kiekviena meditacija turi skausmingą realistinį turinį, bet kartu tas realistinis aprašymas yra supoetintas, transformuotas į savitą meninę tikrovės viziją, – „mano dienos ir nakties pamainos visados buvo meno kūrinys“ (p. 224). Iš tų skyrelių susidėlioja šiurpinamai vaizdingas lagerio gyvenimo, Ukrainos kolūkio su žeminėmis ir plačių stepių su urviniais šunimis paveikslas.

Meninę lagerio tikrovės viziją kuria vaizdinga, poetinė romano kalba – subtilūs palyginimai, metaforos: „Nešiesi į skudurą susuktą anglių gabalą lyg kūdikį glėbyje“ (p. 52); „Jau spalio pabaigoje pramaišiui su lietumi ėmė snigti ledo vinimis“ (p. 63); „Sniegas ant valgyklos stogo yra balta drobulė“ (p. 205). Vaizdinga ir iškalbinga yra romano antraštė „Amo sūpuoklės“, ne kartą pasikartojanti ir pačiame romano tekste, – tas „lekavimas“, tas užplūstantis amo gerklėje gniaužimas (p. 31). Kaip ir frazė „alkio angelas“ – visados greta, gelbėjantis ir kamuojantis, didesnis už tave patį, amžinai naujas, nepasotinamai augantis. Šie poetiški žodžių junginiai prasmingai išplėtojami į pagrindinius romano motyvus. Kita vertus, knygoje esama ir pernelyg abstraktaus poetizavimo.

„Amo sūpuoklėse“ ne vien vaizduojamas lagerių gyvenimo baisumas. Rašytoja skaitytojui leidžia patirti lagerio realizmo siaubą, bet tuo pernelyg nepiktnaudžiauja. Veikiau siekia parodyti, kas padėjo tą baisų lagerio realizmą ištverti: lagerio gyvenimo baisumas pakeliamas jį sąmonėje transformavus į savitą šviesesnę poetinę viziją, balansuojančią ties sveiko proto ir kone beprotybės riba. Tokia iš kančios kylanti, jos nuskaidrinta, kiek įmanoma šviesi poetinė jausena padėjo grumtis su tamsiu lagerio koktuliu, „dovanojo tau saviapgaulę, kurios padedamas galėjai pasivogti pats save ir grįžti į gyvenimą“ (p. 165). Sakytum, tai rezistencijos jausena, mąstysena ir kalba, padėjusios ištverti pasakotoją supusį nužmoginantį pasaulį. Kai kurie užsienio kritikai priekaištauja autorei už tai, kad romane pernelyg estetizuojama kančios patirtis. Bet knyga ne vieną sužavės tuo, kad apie kančios patirtį čia pasakojama labai pagarbiai, rimtai, jautriai, be šaltos ironijos, būdingos kai kuriems Vidurio ir Rytų Europos rašytojams, pasakojantiems apie komunistinių laikų marazmus.

Turbūt teisinga bus sakyti, kad versti į lietuvių kalbą „Amo sūpuokles“ nebuvo lengva. Gal tik profesionaliam vertėjui, 2004 m. pelniusiam Metų vertėjo krėslą (lietuvių PEN centro premiją), o 2008-aisiais – Nacionalinę kultūros ir meno premiją, Antanui Gailiui tai nebuvo pernelyg sunkus darbas. Lietuviškas vertimas labai sklandus, puikiai perteikiantis Hertos Müller poetinės prozos grožį.

Tamsūs XX a. istorijos epizodai grimzta į praeitį. Kartais sąmoningai juos siekiama ištrinti, nebeminėti. Bet tie epizodai daug pasako apie žmogaus prigimtį, sudėtingą žmogaus ir valstybių praeities ir dabarties santykį. Kaip romano herojui, tas tamsus nežmoniškas istorijos epizodas nėra tik praeitis, tai praeitis, savaip nulemianti dabarties gyvenimo ir sąmonės formas. Kaip parodoma „Amo sūpuoklėse“, lagerio teritorija taip įsitvirtina smegenyse, kad iš jos ištrūkti nebeįmanoma. Todėl pats pirmas knygos sakinys skelbia: „Visa, ką turiu, nešiojuosi su savimi“ (p. 5). Visą sąmonėje ir pasąmonėje turimą praeitį, kurioje asmeninė patirtis susipina su platesniu istoriniu kontekstu, žmogus nešiojasi su savimi. „Amo sūpuoklės“ padeda geriau suprasti praeities ir sąmonės formas, nužmogintas ir ne pačias šviesiausias, o kartu ir sudėtingą, šviesos ir tamsos kupiną dabartį.

DALIA ZABIELAITĖ

Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos projektas
„Metų verstinės knygos rinkimai“

Pretekstas

Ant pakylos jau šmėsčioja pieno ąsočių orkestras. Jų muzika – išsiliejimas. Tačiau disonansai, kuriuos kurs nedarnūs baltų upių varvėjimai, įvyks tik rytoj, o juos skaityti galima jau šiandien. Taigi norintieji darkyti muzikinę temą ryt tegu sliūkina į artimiausią paveikslų galeriją ir tekelia šurmulį, o nuosaikieji tegu romiai leidžia nutikti, kas lemta.

Batuta sustings tarsi katė prieš žengdama puolimo žingsnį, akimirka – ir smigs žemyn; rytoj buvo nyki diena, jei kur nors strimgalviais skubėjai, ir nepakartojama, jei radai šiek tiek liūdesio ir romantizmo. Praeiviai šypsojo, jei buvai niūrus, sudirgęs, arba gailiai akimis verkšleno, jei dantis šiepei ir vis stebėjaisi, kodėl gi jie nemoka džiaugtis, kuo yra apdovanoti. Saulė spigino ir buvo šilta, jei turėjai paltą, arba vėsu, net šalta, jei tik megztinį.

Tai buvo rytoj, tad nieko apčiuopiamo pasakyti negalima, lygiai kaip ir apie žmogų, kuris irgi yra rytoj ir nė kiek nesivaržydamas gali pasisukti ir veidu, ir nugara. Galų gale tai, kad muzika skamba rytoj, neturi jokios reikšmės; jeigu tik taps lengviau, prašom: šias eilutes skaitėte vakar, o koncertas vyksta šiandien. Arba skaitėte užvakar, ir visi varvėjimai jau vakar išdžiūvo. Visgi šios techninės nuolaidos – klaida. Juk svarbiausia, kad jums liktų laiko trigrašį įkišti ir muziką pakeisti, jei nepatiks, arba palikti, kokia gimė, jei save joje pažinsite; nuolatinė atsakomybė spręsti. Tad tegu skamba ryt, o skaitome dabar.

Ne paslaptis, kad šiuolaikiniai fabulos konstravimo būdai artimai susiję su prognozuojamų lūkesčių darkymu. Eilutės pradžioje galbūt rangosi menkutė klišė, o pabaigoje – griausminga inversija, paradoksas. Arba pasakojimas šiek tiek girdėtas, tačiau smūgiuojama išvada, novatoriška pasekme. Tarsi netiesioginis detektyvo žanro įsiviešpatavimas. Kurti lygumoje, nutolti nuo pažįstamų simbolių, žinoma, galima, tačiau tam reikia didžio talento ir dar didesnio pamišimo. O jei nori būti (pa)prastas, reikia kartoti, kas buvo, ir toliau voliotis gamtos pavėsiuos, vartoti žodžius „jūra“, „kalnai“, „ramybė“, „ilgesys“, „tėvynė“, mokyti liaudį, rėžti pamokslus. Savaime suprantama, mūsų jausenoms ir patirčiai šie reliktai nėra svetimi, tačiau rašyti apie juos ir dar su liauna, saldžia plunksna užginta visų šiuolaikinių literatūros tendencijų bei madų. Tad, jei nori būti laipteliu aukščiau – teks paieškoti balanso, nes tekstas, kuris žemindamasis nepasigiria arba girdamasis nenusižemina – prastas tonas: drįstantis būti kategoriškas – smarkiai rizikuos. Dar aukštesnė pakopa – bene populiariausia – lengvai atpažįstamiems simboliams suteikti naujus veidus, ištraukti juos iš įprastų kontekstų ir mesti į netikėtumo balą – kontroversišką aplinką – pagaliau su pagaliu pasukioti, patapšnoti, kad visiškai permirktų, ir gauti naują semantinę estetiką. Toks metodas retkarčiais labiau techniškas nei intuityvus, nes užtenka panaršyti tradiciją, iškapstyti praeities manymus ir sukurti jiems antitezę: priversti personažus elgtis priešingai nei jų istoriniai pirmtakai, reiškinius, kurie buvo traktuojami kaip girtini – peikti ir atvirkščiai. Jei simbolis buvo šventas, vadinasi, reikia jį sodinti į buitinę dirvą. Ir šis žaidimas vyksta tikrai ne dėl to, kad mūsų pasaulėjauta – šis kultūros sąvokų dešimtuko viršūnėje įsitvirtinęs žodis „vertybės“ – kardinaliai pasikeitė. Anaiptol: pamatinis būties *status quo* yra įkyriai monotoniškas (puiki iliustracija anksčiau išdėstytoms mintims – antai pasirenkama tezė, kuri viešai bei dažnai postuluojama (t. y. vertybių pasikeitimas) ir kurią lengvabūdiškai, su maža tuštybe bei nenuovokumu stengiamasi užginčyti). Būtent tai, kad draugystės, artumo, pritarimo, prasmės ir kiti graudūs saviidentifikacijos rodikliai perdėm statiški, ir yra didžiausia problema. Menui toks pastovumas – nepriimtinas iš principo. Kartoti – tai pripažinti, kad išsekai, išdžiūvai. Mūsų nelaimei, jei šioje planetoje rojus jau kartą buvo – tikrai netapsime tokie nuobodūs, neišradingi, kad leistumėme jam pasikartoti. Mūsų nelaimei, jei šioje planetoje rojus dar tik bus – jį išvydus neteks ilgai laukti, kol pradėsime kurti antitezę.

Mat reikia naujagimės raiškos, šviežių temų, ekspresyvių, netikėtų koliažų, drastiškų interpretacijų, šokiravimo. Originalumo įkaitai. Kas gi būtų, jei turėtum neišdildomą troškimą rašyti – akys nuo pajautimų išvarvėjusios – tačiau tebesimeldi, tarkime, Jono Mačiulio poezijos stabui ir rašai juo sekdamas it kelrode žvaigžde? Pražūtis. Rašyk į stalčių, liaukis, išnyk! Klausyk, brolyti, gali jaustis ir jausti, ką nori, tačiau rašyti privalai moderniai. Nagi, vyruti, susikaupk, pajausk besidarkančių temų alsavimą, deginančių stiliaus priemonių ašmenis, šalin pompastiką – žmogaus didybę jau matė, pakaks, dabar reikės matyti gyvulį. Tau teks rašyti, kaip dar niekas nerašė, ir jei pasiseks – netgi jausti, ko dar niekas nejautė. Nors savo trapų žmogiškumą gali saugoti, jis irgi pravers, ypač bendraujant su žmonėmis – jie mėgsta paprastumą tų, kurių kūrybą kartais vos supranta. Žmonių kriterijai visuomet šiltesni negu meno.

Štai ir dar vienas lūkesčių darkymo pavyzdys. Pradžioje apie uogienę, o paskui vien sviestas sviestas; sunku įminti, apie ką šis tekstas. Bandymai aiškinti būtų nepraktiški: visi mes pražūtingai šnekame skirtingomis kalbomis. Tu Algio, gal Jurgio, Simo ar Astos, gal Smilgos kalba, o aš – Gabrieliaus, Virgio ar Teresės. „Beržynėlis buvo vieta, kur žaisdavome slėpynes.“ Ką regi – mano ar savo beržynėlį? Nejaugi svarbu, ką norėsiu šiuo žodžiu pasakyti; juk skaitytojas – didžiausias rašytojas. Ir „Ulisą“ ne J. Joyce'as parašė. Tu jį parašei, jei esi perskaitęs. Tu esi genijus, ir pretekstas – tavo rankose.

Esė ar novelė. Prisvilę prozos plaukai – tarsi svilinamos kiaulės kvapas. Būtina kuo greičiau apsispręsti. Jei taip nutiks, kad šis tekstas per Lėtės upę tik tekšt tekšt, tai visai nebus svarbu, kokio žanro čia būta. Tačiau, jeigu kam nors kristų į akį ir panižtų bičiuliui ar priešui rekomenduoti, tai juk reikia žinoti, ką perši. Galų gale, net ir tualete naudodamas, negali juk nesusirūpinti, kas patį apvalo – esė ar novelė.

O dabar ramybės, visa tai tinka rytoj:

Vyras, jaunas, jei jums per keturiasdešimt, senas, jei vos dvidešimt, čiuožė šaligatviu, ant plytelių palikdamas glitų it vabalo gleivės minčių šleifą. Žmogui, kuriam nesiseka, jis atrodys kaip išdidus džentelmenas, o gimusiam su marškinėliais – kaip pilka pelytė. Pilka pelytė – labai jau įprastas vaizdinys. Gal sudžiūvęs sliekas?

Jį supantis miestas bus maloniai gyvas, kupinas burtų ir muzikos, jei jums įgriso keturios sienos, bet koktus, purvinas ir dvokiantis, jei savo tylos, kampučio jau seniai neturėjot.

Akivaizdu, kad aprašymai neturės prasmės. Reikia jų vengti, apsiriboti vien tuo, kas būtina.

Vyras. Ėjo. Gatve.

Deja, nieko nebus. Senoliui jis bėgo, o greitojo ėjimo sportininkui vilkosi.

Visgi šį tą parašyti turėsiu; tačiau – prašom – nesivaržykite ir keiskite, ką tik įmanydami – šiame pasakojime nėra nieko, ką būtina palikti. Jei jums patogiau, gali būti ir moteris, tačiau tuomet nepamirškite ir toliau atlikti adekvačius pokyčius. Nors, aišku, jūsų reikalas.

Tardamas „paveikslų galerija“ – ant liežuvio viso labo pajuntu sunkią, nepoetišką žodžių struktūrą. Bet jei esate tapytojas, kurį kadaise vertino, o vėliau užmiršo, jums galbūt sukils ir nuoskaudų: nors troleibusą dabar jums patinka vairuoti, visgi ne tai, ko būdamas vaikas tikėjotės iš gyvenimo.

Vyras įsliūkino į šią nepoetišką žodžių struktūrą. Nusipirko bilietą, pigų, jei..., brangų, jei...

Jeigu vyras bus basas, tikėtina, kad galerijos darbuotojai maloniai išprašys jį lauk. Bet jį įleido, vadinasi, buvo su batais, nebent rasite būdą, kaip jam patekti į paveikslų šventyklą basomis pėdomis. Žinoma, jei išvis ten norite patekti, nes jūsų rankos atrištos – galite su šiuo vyriškiu (ar moterimi) eiti į kiną, į parką. Arba spjauti į veidą ir baigti skaitymą. Jei pastarąsias minutes svarstėte, kad jums jau gana šitų variacijų, tuščiažodžiavimo, laikų ir „tu“, „jūs“ painiojimo, metas būti ryžtingiems ir baigti. Dėkoju, kad iki čia atėjot, iki – išsiskyrimai be pykčio – mano silpnybė. Galėtų būti.

Ką gi – mūsų liko mažiau; jus, pasilikusieji, aš prisiglaudžiu arčiau, dėl to nesivaržysiu būti kiek atviresnis; tik neišsigąskite, jei pasigirs kiek intymesnė gaidelė; o jeigu jus visgi supykins nuo patetikos – tik stuktelėkite ekraną ar užlenkite lapo kamputį; turėtų padėti.

Kišenėje nykščiu ir smiliumi sukdamas dviejų centų monetą (visiškai nereikalinga detalė, išmeskite), vyras užkopė į kurį tik norite aukštą ir pradėjo žvalgybą. Kaip ir dera galerijai, neturinčiai nei žymių pavardžių, nei šiuolaikinių darbų, kitų lankytojų nesimatė; tik dažų ramybę sauganti moteris suko taisyklingus kvadratus, akis įmetusi į knygą. Pajutusi svetimus žingsnius, kilstelėjo galvą, pasisveikino ir ramiai priėmė į galvą šovusią pirmojo įspūdžio mintį.

Vyriškis neliko skolingas: taip pat pasilabino ir akimirksniu nusprendė, gražus ar ne sutiktosios veidas. Trumpas žingsnis į kairę, ir jis įsistebeilijo į pirmąjį paveikslą, kaip du vandens lašai panašų į tuos, kuriuos jums teko matyti ir pamiršti. Antrasis spigino, jei dirbate šachtoje, ir atrodė kaip prieblanda, jei nuolatos regite prožektorių šviesas. Kartais vyriškis skaitydavo autorių pavardes, kartais tenkindavosi anonimiškumu. Būna, pastovi prie kūrinio ilgėliau – sargybinės akiratyje nenorėjo rodytis perdėm paviršutiniškas. O galbūt jam išties šis bei tas patikdavo, ir stabtelėjimas būdavo išgyventas. Gal kam iš jūsų šaus ir kitokia mintis – turbūt jis jau pradėjo gailėtis, kad čia atėjo. Ne dėl to, kad darbai būtų nuvylę – veikiausiai jis nieko apie juos neišmanė; bet būna taip, kad žmogus nusprendžia norįs kultūros, o susidūręs su ja susigūžia, pajutęs, kad visgi nenorėjo. Ir jam net širdį suspaudžia, jis taip trokšta norėti kultūros, meno – gal dar kokio painesnio, šmaikštesnio žodžio. Bet nebepavyksta. Sotu, ir taškas.

Kita vertus, kodėl jis turėtų nenusimanyti apie dailę? Jei jums šis tipas panašus į menotyrininką – pirmyn.

Moters brėžiami kvadratai išsiklaipė, skaitomos eilutės pasimetė ir ji pajuto nutvieskiančią nuojautą, kad netrukus jos minčių kažkas klausysis. Taip jaučiasi kompiuteris, kai programišius kiša prie jo nagus. Stebėdama vyriškio (jums tinka, kad aš neminiu vardo? Jei trūksta – nesivaržykite) pažinimo judesius, ji pamažėle augino prieraišumą, nesvetimą žmonėms, kurių darbas yra vienatvės variacija, ir kur kiekviena pasirodžiusi žmogiška būtybė yra viltis. Sutikrinu kontaktus, ryšys patenkinamas, retransliuoju.

Dar vienas bandymas ieškoti dvasingumo. Žlugęs. Šis vyras taip suvarpytas savigraužos kulkų, kad ką į jį beįdėtum – vis tiek ištekės. „Kuo žmogus mažiau žino, tuo jis originalesnis.“ V. Radžvilas? Taip, taip. O šis vyras visiškai neoriginalus. Jo akys aštrios, bet telkšo išblukusios, plaštakos geležinės, o pečiai išpuvę, ant nugaros strėlių krepšys, tačiau nėra lanko. Tylus, šiek tiek kurčias – apdairus; juk dabar protingas tik tas, kuris nekalba, kuris nieko nesirenka ir nieko neatmeta, kuris neturi skonio ir nuomonės. Jis gi neturi nuomonės, paklausčiau – jis man neatsakys, patinka jam ši vaza ar ne. O jei atsakys, tai vis tiek vėliau save užgrauš. Jei „taip, patinka“, tai kankinsis, nes neras nei minčių, nei jausmų, nei jokio aido savy, kurie tai pagrįstų. Jei „ne, nepatinka“, užpjaus save, nes nejaučia turįs teisę vertinti, mat nei geriau, nei taip pat, nei blogiau sukurti nesugebėtų. Štai jo drebantys skruostai (negaliu neįsiterpti – jie ne drebėtojo, bet galvodami žmonės kartais pameta mintį, o atsiradusius tarpus užpildo medžiaga, kuri, nors ir nėra adekvati mąstymo objektui, visgi padeda plėtoti jo analizę) byloja apie neapsisprendimą, jį slegia dėsnis: jei kūrinys atrodo nevykęs, tai vis dažniau jaučia, kad pats yra nevykęs, nes nesugeba matyti grožio, kurį kitas kuo lengviausiai apčiuopia. Kokios pozicijos kūrybos atžvilgiu – akademinės, asmeninio skonio ar naivios – laikytis? Gal pastarosios? Jei kam nors kas nors patinka, vadinasi, verta, kad būtų, nes aš juk neabejoju, jog tai, kas man patinka, tikrai verta išlikimo. Ei, mieloji, ar tau pačiai nejuokinga? Galvoji apie jį tai, ką mąstai apie save. Puikuojiesi pažindama kitą, kai viso labo tepažįsti save. Ak tu, niektauza...

Pakaks. Antai turėjote reklaminę pertraukėlę, kas po jos sugrįžo, kas ne – bergždžia skaičiuoti. Ar vyras jautėsi taip, kaip save jausdama jį jautė moteris – klausimas atviras; atrodė jis mažumėlę įsitempęs, jei jūs nepažįstate rūpesčio skonio, ir visiškai atsipalaidavęs, jei ašaros ant jūsų veido niekuomet neišdžiūsta. Šis paveikslų piligrimas toliau šliaužiojo po šventyklą; akimi ant pakaušio jis pastebėjo, kad moteris liovėsi skaičiusi ir žvilgčiodama į jį mažais žingsniais artėja. Yra silpnas, trūkinėjantis ryšys (gal dėl to, kad baisu kartotis?). Kas nenori vargintis, gali praleisti kitą pastraipą.

Tik neb-ndyk ma-ęs u-kalb-nti. E-k ša-in. Kol t- neka-bi, mot-rie, to- man e-i visk-s. Vi-i pasir-nkim-i, vi-i -eidai, vi-i sk-niai. Kai ti- pr-versi bur-ą, mėg-i tą, nemė-si ano – v-l tebū-i dalinė. Dab-r, kol nep-žįstu, lab-ausia- tavmy-iu. E-k ša-in. Negria-k tob-lų mū-ų sa-tyk-ų.

Dar vienas niektauza, svaičiotojas. Visgi perversijos ant bangos. Aš kartais bičiuliui sakau: „Tu normalus“, jis kandžiai nusišypso ir liūdnai pakinkuoja galvą. Gi norėjo išgirsti: padūkęs, pašėlęs, pamišęs, na, mažų mažiausiai – keistas. Paguosčiau, tačiau jis jautrus, dėl to neištariu, ką mąstau: palūkuriuok dar šiek tiek, brolyti, netrukus normalius į cirką veš – kaip egzotiką.

Moteris stabtelėjo, pervertė knygos puslapius ir pasisukusi ant kulno nutipeno priešinga kryptimi. Vyras, apsidžiaugęs, kad rado jautrią pašnekovę, nukiūtino prie kitos sienos. Pseudosmalsiomis akimis jis apžvelgė plačią paveikslo erdvę. Augalijos nelepintoje laukymėje buvo suklupę tūkstančiai žmonių. Jų veiduose degė kaltė ir gėda, jei sau esate aršūs, arba ilgesys ir skausmas, jei nuosaikūs. Jų kūnai laibučiai tarytum šermukšnio šakelės, bejėgiai, bailūs, žaizdoti. Rankoje laikė po akmenį, bet nė vienas nepajėgtų jį mesti. Šios klūpančiųjų armijos viduryje buvo laisvas žemės plotelis. Jo centre – dvi žmogystos. Viena – tai buvo moteris – klūpėjo antrai prie kojų ir buvo tarsi k(v)apo netekusi. Kita – žmogaus sūnus. Nežvelgė į parkritusiąją šalia jo kojų; stebeilijosi į juos supančią minią, perverdamas ją savo artumu it strėle. Vyriškis dirstelėjo į pavadini-

mą: „Kas iš jūsų bent kartą yra tiesą pasakęs, tegu pirmas sviedžia į ją akmenį.“

Vyras žengtelėjo prie kito paveikslo, teberegėdamas ankstesnį. Nieko naujo nesužinota; jau seniai išsekęs nuo persmelkimo, kad vos praveria lūpas – beregint meluoja. Net tylėdamas meluoja, kruopščiai skaičiuodamas, kiek sekundžių nebylumo sukurs paslapties efektą, rimtumo ar dramatizmo aurą. Jokio apriorinio šventumo tyla neturi, ja manipuliuojama ne mažiau negu kalba. Tyla – tai paradoksas. Juk žinote, juk pažįstate, kad nieko nėra triukšmingesnio už tylą žmonių, nebeturinčių ką vienas kitam pasakyti. O „apsimesdami kvailiais mes pataisome nuotaiką patys sau“. J. Updike'as? Taip, taip.

Ir visgi niekas nemeta akmens. Perversiškas tapytojas; išdrįso suabejoti mano tikėjimais, atsidavimu ir judėjimu. Kiekvieną rytą – po gyvybę, iš kurios ryžtuosi statyti šventyklą dienai. Ir kas gi pasakytų, kad daugelis iš mūsų šnirpščioja be tikėjimo, be vilties, be šviesos. Priešingai, daugelis mūsų kupini įsitikinimo, kad kažką sužinojo, šį tą neabejotinai surado. Profesinis susireikšminimas – dažnas reiškinys. Ir kuo giliau į savo mišką, tuo jo tankmė vis labiau ir labiau į pasaulio ašį panašėja. Tikėjimas, įtikėjimas ir pasitikėjimas – šlovė dievų panteonui – triumfuoja, tik šiuolaikinėse, ne tradicinėse bažnyčiose.

Vadinasi, dėl to, kad nėra kam akmenį mesti – niekam neskauda. Tai proga vienaip ar kitaip įsidiegti sau laimę, tą rankoje gniaužiamą akmenį dėti kaip pamatą savo ateities rūmams, nes tik mirusieji nugali abejonę, o gyviesiems, kad ją įveiktų, visada reiks galąsti liežuvį: ko trūksta – nupiešti, ko nežino – sukurti. Apsimeskime kvailiais! – štai koks bus šūkis, kuriuo prasidės kiekviena nauja mūsų iniciatyva, ir, kaskart suteikę savo akimirkai priežastį būti, mes patys sau pasitaisysime nuotaiką. Ir tada teliks stebėti, kaip toli perversija gali eiti ir ar gali baigtis. Nes esu melas. Prisipažįstu, kad melavau ir meluosiu. Jei sakysite, kad viskas čia aišku, irgi šiek tiek meluosite. Ir šį nuoširdų mūsų apsimelavimą galėsime fotografuoti, dėti į nuotraukų albumus. Verta prisiminti, nes visi geri mūsų darbai kyla iš to, ar išmokome meluoti garbingai ir kilniai.

Vyras, apžvelgęs visus kūrinius, nesugebėjo jausti. Vis svarstė, kas gi jame vyko, juk išties – išvydo naujų vaizdinių, išradingų motyvų, o jokio aido. Jei kas paklaustų – šiokią tokią nuomonę jis suregztų. Gal net stiprokai motyvuotą, su aiškiais vertinimais. Bendrauti juk reikia. Tačiau sau jokios nuomonės sudėlioti negebėjo. Gerai, kad paveikslai tapomi – tą jis manėsi jaučiąs. Gerai, kad žmogus juda, nepasiduoda, meluoja. Tik jam pačiam, rodos, iš to buvo maža naudos. Jie, dailininkai, kurdami gelbėjosi nuo tiesos, kuri mus sudegina, nuo tuščių išlieto pieno stiklainių, kurių varvėjimas neberanda preteksto, nuo mirties, kurios nepavyks prisiminti. O jis, peržvelgdamas šiuos darbus, tebuvo aukštos klasės vartotojas. Toptelėjo, kad nuo žiūrėjimo, siurbimo į save geriau nepasidarys. Turės pats piešti, įgyvendinti puošniausią savo gyvenimo apgavystę, nes kitų darbu savo žaizdų neaptvarstysi. O vėliau, renčiant dienų šventyklas, galbūt atsiras ir skonis, ir nuomonė, kurią net sau pavyks išsakyti. Mat jei pasiseks – užsimiršime, kad meluojame, lygiai taip pat kaip jau pamiršome, nuo ko prasidėjo šis tekstas. Galbūt jis jau seniai liko čia vienas.

Moteris raižė trikampius. Aštresnė povyza. Neskaitė, tačiau slapstėsi žvelgdama į knygą. Drauge su vyriškiu ji jau gerą valandą šoko ant šio traškaus parketo. Į kiekvieną paveikslą ji žvelgė jam virš peties. Nieko ypatingo. Jie taip ir nesikalbėjo; jei būtų pradėję, akimirksniu būtų įgrisę. Jų sielų taurės buvo tokios sklidinos, kad niekuo pasidalyti vienas su kitu vis tiek nebūtų gebėję. Abiejų vienatvės buvo pavasariai. Reikėjo laukti rudens, kol jos drauge su purtomomis obelimis suteliūskuos, išsilaistys ir atsiras vietos kitam žmogui. Kol kas jie vienas kitam nereikalingi; rytojaus susitikimas bus bergždžias.

Ir ne be reikalo stebitės, kad nėra kur įsikišti, ką keisti, kad, rodos, per daug išliaupsinau šį rytojų. Ir visgi ryt bus didi diena, jei esate smulkmeniški, ir štilis, jei išdidūs.

Atleiskite, tačiau dar kartą įsitikinau, kad, priimant kiekvieną sutiktą iššūkį, paskutinė stotelė retai sutampa su išankstiniu tikslu. Taip ir aš turėjau vilčių, kad galėsite įvykius pakreipti kita linkme, bet veikiausiai baigėte žaisti tuomet, kai ir aš lioviausi. Ir visgi lieka viena diena ir viena naktis, kad rastumėte išeitį iš situacijos, kuri neturi problemos. Tereikia preteksto.

Jei esate įsimylėjęs, tai sutiksite, kad egzistuoja tik tobulos proporcijos, o jei solidus kritikas, tuomet vėl ir vėl apčiuopsite organiškumo stoką. Batuta sustingsta – varvėjimą užgniaužia pabaiga.

DAINIUS VANAGAS

Beveik kurortas

Pirmiausia atmintis atkuria kvapą, kai pagalvoju apie ligoninėje praleistas dienas. Kurį laiką galiojo ir atvirkščias ryšys – pajutus tą specifinį kvapą, apimdavo kažkoks negerumas, kartėlis, kaltės jausmas.

Pirmą kartą įėjęs į man paskirtą palatą gerokai nustebau. Tai buvo didelė, šviesi patalpa su devyniom lovom. Langai per visą sieną skyrė ją nuo erdvaus balkono. Jame stovėjo stalas – prie jo kortomis pliekė jaunų vyrų kompanija. Iki pusės nusirengę, gražiai įdegę, jie sėdėjo saulėkaitoje ir visi rūkydami lošė.

Nebuvau gulėjęs ligoninėje, bet lankytis teko. Šis vaizdas visai nesiderino su mano niūriais lūkesčiais ir nuteikė gerai. Reikia pasakyti, kad buvau sveikas, visiškai sveikas ir atsiųstas čia ištirti. Suprantama, būgštavau, kad teks praleisti nemažai laiko tarp tikrai ligotų žmonių. Įsivaizdavau, kaip jie dejuoja, šaukia iš skausmo naktimis, nepakyla iš lovos, viską atlieka joje, galbūt net miršta. Čiagi lovoje gulėjo tik vienas ligonis. Kaip vėliau paaiškėjo, kiti, be lošėjų kompanijos, buvo išėję pasivaikščioti po pušyną ar kiemą. Veikiau tai priminė sanatoriją.

Susipažinus, vyrai greitai išaiškino man, kad jie serga opalige. Tai, pasirodo, labai patogi liga. Kai juos jau priveikia darbo, namų, žodžiu, kasdienybės rutina, tereikia keletą dienų pasilinksminti prie butelėlio ir opa atsiveria. Kadangi jie jau yra įregistruoti kaip turintys tą ligą, be didesnių keblumų patenka į ligoninę ir gali čia ramiai, maloniai praleisti nustatytą laiką. Ir taip iki kito karto.

Senbuviai puikiai išmokę naudotis visais maloniausiais šio reikalo aspektais ir kiek įmanoma išvengti nemaloniųjų. Prie pastarųjų priskirtinas labai jau prėskas maistas ir maži jo kiekiai, režimas, dienotvarkė, procedūros. Yra šiokių tokių suvaržymų, bet juos, pasirodo, atsveria nerūpestingas laisvalaikis vyriškoje kompanijoje, pokalbiai, kortos. Graži gamta čia pat. Yra malonių seselių, o moterų palatos visai šalia ir nereikia manyti, kad ten vien galudienės senės ir dejuojančios kankinės.

Tą pat vakarą susipažinau su kitais palatos kaimynais. Tarp jų buvo ne tik skrandininkų, bet ir jaunas dzūkelis, kuriam nuo peršalimo smarkiai sunegalavo inkstai, bet jis rimtai į tai nežiūrėjo. Ėjimo sporto meistrui permušė širdis, bet jau kitą vakarą atėjusi aplankyti draugė parvedė jį iš pušyno šiltutėlį. Kitą rytą vizituojanti gydytoja negalėjo atsistebėti, kas atsitiko jo širdžiai – ji dirbo puikiai. Koridoriuje negarsiai dainavo ratukais vežiojamas ketvirtakursis fizikas. Iš kojų ir rankų kyšojo vamzdelių galai. Jo inkstai nedirbo.

Iš sandėlio vidurių stora sanitarė išpešė ir man įteikė pižamines kelnes su plaštakos dydžio išdeginta skyle ant šlaunies. Į kitos spalvos švarką būtų laisvai tilpę keletas tokių kaip mano studentiško raciono išpuoselėtų skeletų. Jis visą laiką taikėsi nuo manęs tiesiog nusmukti, tai aš jį susirišdavau mazgu ant pilvo. Tokia ir mada tada buvo, bet vyr. seselė nebuvo jos gerbėja, taigi turėdavau spėti atrišti mazgą, kai ji pasirodydavo netoliese, nes už valdiško daikto gadinimą žadėjo palikti mane visai pliką.

Smagiai liejosi vyrų pasakojamos istorijos, anekdotai, pliaukšėjo kortos, sklandė cigarečių dūmeliai. Taip, dūmelį užtraukdavo ir vienintelis mūsų gulintis ligonis. Balkono durys visada būdavo atviros. Kuris nors iš mūsų pasidairydavo koridoriuje, o jeigu kas iš personalo vis dėlto užeidavo – cigaretę jis slėpdavo po antklode. Jo neįtardavo, o mes kartais gaudavome pylos, kam rūkome balkone arti durų, nes jausdavosi kvapas. Jam parūkius, mojuodami antklodėmis dūmus išsklaidydavom.

Reikia pasakyti, kad tada nebuvo taip kovojama su rūkymu, nebuvo išaiškintos visos gresiančios pasekmės ir mes, rūkaliai, turėjome kur kas didesnes teises. „Primos“ dūmas, žinia, nebuvo subtiliai aromatingas, bet neatsiejamas nuo bendravimo vyriškoje kompanijoje. Ypač čia jis teikė tokio pasigendamo jaukumo, sudarė malonesnę vyraujančios kvapų puokštės dalį. Bet jau po pirmo pasivaikščiojimo greta esančiame pušyne man kartkartėmis magėjo įkvėpti ir to gaivaus oro.

Daug ten vedžiojo šunų, tarp jų ir gana baisių, bet jie pasitenkindavo apuostydami ir, matyt, likdavo nusivylę, nes krimstelėt nė vienas nebandė. Gan greitai pasivaikščioti ten pakvietė ir putni, gražiai šlakuota vietinė lenkaitė, besigydanti tame pat skyriuje.

Skrandis štai nenoriai taikstėsi su, regis, dešimto stalo dieta. Taip, ten buvo numeruojama, skirstoma ir man tekdavo beskoniai, nesotūs patiekalai. Kiek pagelbėdavo maloni medicinos mokyklos moksleivė praktikantė, į kurios pareigas įėjo ir darbas virtuvėje.

Po pietų, bambai ne ką nutolus nuo stuburo, įveikdavau neilgą kliūtinio bėgimo distanciją. Mat balkonas buvo ištisinis, tik su pertvarom. Netoli, tame pat aukšte, buvo ir valgykla su laukiančia prie pravertų durų būsimąja sesele. O viduj garavo košės katilas. Jos likdavo sočiai, nes daug kas valgė papildomai namiškių atneštą maistą. Tiesa, mėsos manoji maitintoja neįstengdavo suveikti, bet prikimšus pilną skrandį gyvenimas vis dėlto tapdavo šviesesnis, nors meilę košėms nuo tada aš visai praradau. O mažąją seselę aplankiau ir išėjęs iš ligoninės, nors šturmuoti, atrodo, neįveikiamą medicinos mokyklos bendrabutį senamiestyje buvo sunkus uždavinys.

Palatoje turėjome nepatogumų su seniausiuoju gyventoju, bet niekas nepyko ir neniurnėjo. Kai dabar pagalvoju, jam tada galėjo būti apie šešiasdešimt. Buvo jis kalbus, noriai bendravo su mumis ir medikais. Pasienio baltarusių tarme daug pasakojo apie save ir tėviškę. Neturėjo šeimos ir vienišas gyveno netoli Lietuvos sienos esančiame bažnytkaimyje. Buvo silpnos sveikatos. Pagrindinis jo darbas – zakristijono pareigos vietinėje bažnyčioje. Darbo ten buvo nedaug, nes kunigas atvažiuodavo tik laikyti pamaldų ir tada atidarydavo bažnyčią. Turėjo savo ūkelį ir šiaip taip vertėsi, kol sveikata leido.

Susirgęs ilgokai pragulėjo alkanas ir nusilpęs, kol netyčia užėjusi jį aptiko kaimynė. Netrukus pasitaikė proga: kolūkis davė sunkvežimį nuvežti į miestą parduoti gyventojų turimas atliekamas bulves. Ant maišų užkėlė ir jį. Atvažiavę neturėjo laiko, iškėlė jį, pavėdėjo ir paliko centrinėje aikštėje, pasodinę ir atrėmę į varpinės sieną. Dulksnojo. Besnūduriuojantį jį kažkas užkalbino, iškvietė greitąją. Taip jis atsidūrė ligoninėje.

Buvo labai patenkintas švaria patalyne ir maistu, ir rūpestingu elgesiu su juo. Krimtosi, kad sudaro kai kurių nepatogumų mums, ir kiek išgalėjo, stengėsi to išvengti. Mes, bent jau dauguma jo palatos kaimynų, buvome pakankamai sveiki, tad mūsų labai netrikdė jo negalavimai. Visai maloniai pasišnekučiuodavom, padėdavom smulkmenose, per daug nesigilindami į jo bėdas. Nebuvo jis niurzga, bet jau kelis kartus pasiskundė, kad jam subadė visą užpakalį leisdami vaistus – sveikos vietos nėra.

Kartą vienas mūsiškių, toks kresnas ledo ritulininkas, pasakojo įdomią istoriją apie savo žmoną, kuri dirbo „Lakštingalos“ kavinėje parke. Po darbo, jau vakare, ją vis pasitikdavo vyriškis šviesiu, ilgu apsiaustu ir demonstruodamas savo gražumus įvarydavo baimės. Vyras patykojo jo ir labai stropiai, ūkiškai išaiškino, kad taip elgtis nedera. Pasakojimo įkarštyje išgirdome, kad palatoje vyksta kažkas neįprasto. Suklusome.

Prie gulinčio ligonio lovos sėdėjo gydytoja ir ramiu veidu klausėsi. O ligonis aukštu, susierzinimo ir nuoskaudos kupinu balsu aiškino, kad gydytoja atkreiptų dėmesį, jog badyti daugiau į tas vietas negalima. Jis nebegali to iškęsti. Juodbruva gražaus veido gydytoja nerodė jokių emocijų, kai kelintą kartą klausė, ar tikrai jis atsisako vykdyti nurodymus. Ramiai išklausiusi vis kartojamus skundus, klausė to paties, kol išgirdo gan desperatiškai išrėktą norimą atsakymą. Toliau viskas vyko sparčiai. Sanitarė atnešė varganus jo drabužius, perrengė ir dviese nulydėjo laiptais žemyn.

Susirinkę balkone, stebėjome, kaip jis mėgina pasiekti pagrindinę gatvę. Daug kartų pailsėdamas, įveikė tą neilgą ruožą. Kaip jam sekėsi toliau, iš mūsų balkono jau nesimatė.

Neilgai trukus mudu su minėta simpatiška blondine neįvertinom vakarinio pušyno aromato poveikio laiko pojūčiui ir buvom užfiksuoti budėtojos, kad grįžome per vėlai. Rytą kaip nesilaikantys ligoninės režimo buvome išrašyti. Ji tuoj užėjo į palatą ir pasiūlė eiti kartu, surėmus pečius, kad lengviau atlaikytume šį smūgį. Kadangi jau anksčiau pasisakė turinti vyrą, man atrodė ne visai priimtina pasirodyti su ja ne pušyne, o gatvėje. Aš greitai atsisveikinau su savo nepakartojama pižama, personalu, paspaudžiau rankas vyrams ir leidausi į pasaulį pats vienas. Pasiimti išrašo apie savo sveikatos būklę užėjau vėliau.

Skrandininkai buvo bebaigią lopytis opas ir vėl pasiruošę virškinti rupią gyvenimo kasdienybę, vis dar pasitaikančias negandas. Koridoriuje nebedainavo studentas. Jo inkstai taip ir nepradėjo dirbti. Dzūkelis pasveiko ir išvyko į savo antrąją ar trečiąją Varėną. Ėjikas mankštinosi ir, Antano Mikėno vadovaujamas, ruošėsi praminti pastebimą taką sporto dirvonuose.

Besikalbėdami paminėjome beveik visus palatos gyventojus, skyriaus naujienas.

JONAS VAICEKAUSKAS

Gerbiamoji Redakcija,

gal nebuvo gyvenime laimingesnės dienos už tą, kai laiškininkė man užvežė didelį voką su „Šiaurės Atėnais“... Dėkoju neatsidėkodamas, švenčiau ne tik aš, bet ir visas mūsų kaimelis, žmonės sako, dabar tai jau turime tikrą savo poetą, ragina siųsti spaudai daugiau kūrybos. O aš per tą džiaugsmą ir šventimą ne juokais susirgau, tai negaliu iš namų išlįst, geresnio popieriaus nusipirkt. Tai atleiskite. Skubu, nes pienininkė Aldona važiuoja Vilniun, ji nori pati įduoti Redakcijai mano eiles, jeigu ras Mėsinių gatvę.

Dėkingas –
Romas Demeniškis

Poterėlis žamelai

Žamela žamynėla
po Viešpaco dangum,
už duonų dėkavoju
ir kad laikei žmogum.

Kad inkvėpei man dvasių
miškų ir ažarų
ir kad pamokei poterų
po vakaro žarų.

Kad jau mani vigadzinai
ciek metų ir dzienų, –
tai neatstumk, susmildama,
ir mano pelanų.

Katpeliukas

(Katino Mikio lopšinė)

Aukštoj pademenių pily
Gyveno vieniša pelė.

Graži ji buvo kaip princesė
Ar užburta princesės sesė.

O netoliese katinėlis Mikis
Dažnokai tykojo laimikio.

Kitaip nė būti negalėjo –
Sugavęs pelę pamylėjo.

Ir gimė jiedviem kūdikėlis.
Toksai dailus katpeliukėlis.

O buvo tai panuovaly, –
Aukštoj pademenio pily.

Nekaltybė

(Elegija)

Kokie laikai – tokie vaikai.
Auksiniai.
Sidabriniai.
Ar tu meni,
Ar tu dar pameni,
Kaip šieno kaugėj
Palei Demenį,
Dievuliui regint
Iš aukštybių,
Abu praradom
Nekaltybę?
Ogi dabar,
Senatvėje,
Ilgų dienų
Vienatvėje,
Kai mes netyčia
Susitinkame, –
Yra ką prisiminti...

Versta iš dzūkų kalbos

ROMAS DEMENIŠKIS

Giedancis Marcynas

Kukuoja gegužės,
Lupuoja lupucynai,
Užgieda, beigos,
Ir žmogus,
Ba žino jis:
Cik tau,
Cik tau,
Cik tau, Marcynai,
Siera žamelė
Ir mėlynas dangus.

Babrų Agota

Kiba nigdi nebuvo ciek daug bagotų,
Kiba nigdi nebuvo ciek daug biednų.
Agota tu mūsų, Babrų Agota,
Nerodzyk niekam pūslėtų delnų.

Neragi niekas, kap lyja ar sninga
An tavo vargdzienės šventos galvos.
Atrodai smūtna, o tuoj pac ir laiminga,
Mieliausia iš moterų Lietuvos.

Kiek tu iškentus ir kiek tu pakėlus, –
Kiba niekas nežino ir nesužinos.
Žūrai in mus tu iš koplyčėlės,
Iš kryžakelės kožnos.

Demeniškių abscesas

Apėmė sodzų navatnas procesas:
Daiktus vadzina cikrais vardais.
Baras klebonas: iš kur tas abscesas,
Baikit blevyzgoc, kad jus šimtai!

Kiba kas klauso klebono pamokslų,
Kiba tas bara avis nerimtai.
Gal ir abscesas – blevyzga, cik moksliška,
O jeigu tu mokslų nekrimtai?

Klausos Antanas ir kasos pautus,
Cykiai išsibezda Jonas:
Kapgi vadzyc tuos visus turtus
Po jo Amelios sijonu?

Vasara

Jau prinoko draskės ir avietės,
Apsitraukė samanu lazdzynų riešutai.
Ko ciktai nėra an šito svieto,
Cik ne apė tai, širdzie, ne apė tai...

Šucina be proto, miškas sausas,
Iki kraujo kanda bimbalai.
Kiba per vėlai mes acibudom,
Per vėlai, širdzie, labai vėlai.

Kiek tavi visap nekrucinau,
Tu apsiverci an kito šono ir toliau miegi,
Tai rodos visai nebuvo, musinau,
Nu, paci žinai, o dartės va, ragi...

Puola musios ir varmai, visoki akliai,
Ar vaikau tų velniavų, ar nevaikau.
Tu grūvi, širdzie! Paci, norakiai?
Aik tu sau, širdzie, neišlaikau...

Išdurnėjimas

Aš nuog tavo meilės išdurnėjau –
Tavo dūsavimų beigi ilgesių.
Per toli, širdzie, abudu mes nuvėjom,
O toliau tai jau cikrai neisiu.

Pameni, kap mudu klausėm vyturo
Acigulį paravėn an nugaros.
O po to abiem palaido vidurus, –
Ar nuo gailių kvapo, ar giros.

Kap tį mes suvėjom ir susplentojom,
Man galva neišneša, širdzie...
Kiba išvažuoju Airijon ar Lenkijon.
Tai nelauk. Ir neieškok. Sudzie!

Samanė

An žolukės palei kelių
Guli paslikas dzūkelis.

Jei jau guli, tegu guli,
Tegu veizi in mėnulį.

Mėnuleli karalaici,
Pataisyk jam patalaicį.

Jis nekaltas, ba nemanė,
Kad tokia macni samanė.

Rūtos

(Acidusimas)

Sužiedėjo širdzis,
Apsitraukė pelėsiu rūra.
O ir meilės anos,
Prispažykim, kadu jau nėra.

Pamislinus ima strokas –
Kokia tu dartės rukna...
Tai ir nesciesia po andaroku
Drabanci mano ranka.

O kap žėlė, tep žalia
Rūtos po tavo langais;
Nugyvenom amžalį,
Ir ne tep jau blogai.

Ruduoj atajo

Išlėkė paukščiai, nuvyto kvietkai,
Žolės pražilo nuog šalnų.
Vėjas galanda kabancį dalgį,
Užgijo pūslės an delnų.

Saulukė šypsos tep sarmatlyviai,
Ruduoj atajo, ko ca gvieščis?
Bulbukės nukastos, podėlis pilnas,
Ciesa, kopūstai lauki ir griežčai.

Tai pasilsėkim ligi pavasaro
Ar ligi gyvenimo galo;
Tu acisėdai, acidusai
Ir padėjai rankas an stalo.

Redaktorė: Giedrė Kazlauskaitė (gkazlauskaite@gmail.com).
Kalbos redaktorė: Audrė Kubiliūtė.
Maketas: Zita Remeikienė.
Paveldas: Juozas Šorys.
Teatras, kinas: Jūratė Visockaitė.
Direktorius: Žydrūnas Drungilas.
Finansininkė: Danuta Churtasenko.

Savaitraštis išeina penktadieniais.

Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“.
ISSN 1392-7760. 3 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1540 egz.
Redakcijos adresas: Mėsinių g. 4, 01133 Vilnius. Telefonas: 261 37 70.
Elektroninis paštas: satenai@takas.lt.
www.satenai.lt; www.culture.lt/satenai.

Spausdino UAB Ukmergės spaustuvė.
Vasario 16-osios g. 31, 20131 Ukmergė.

„Šiaurės Atėnus“ remia: Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas (2 lankus).

Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondo“ sąskaita AB banke „Swedbank“ (kodas 73000) LT36 7300 0100 0000 7071.

9 771392 776019